

należą się serdeczne wyrazy podziękowania Obecnie obowiązki sekretarki redakcji i korektora spełnia mgr W. Glaser, a długoletnim pracownikiem administracji jest technik — laboratoryjny J. Mirosław.

Współpraca drukarni z redakcją

Gorące słowa uznania i wyrazy podziękowania należą się również Dyrekcji i Pracownikom drukarni Nr 1 Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” (lata 1945—1948) a od 1949 r. — Dyrekcji i Pracownikom Lubelskiej Drukarni Prasowej. Szczególne słowa uznania należą się: kierownikowi technicznemu drukarni Eugeniuszowi Pliszczyńskiemu, kierownikowi zecerni Władysławowi Sykutowi i Tadeuszowi Siebiel-

cowi, linotypistom: Józefowi Wilkoszowi i Michałowi Oleszczukowi oraz metrapaźowi Błażejowi Saganowi. Wymienieni mistrzowie sztuki drukarskiej nie tylko przez cały okres służyli nam radą i pomocą, ale również uczyli nas trudnej sztuki drukarskiej.

Skreśliłem w bardzo pobieżnym szkicu dzieje piętnastu roczników „Medycyny Weterynaryjnej”. Wiele faktów zatarło się i uległo zapomnieniu, wiele mało istotnych zostało pominiętych. Być może, że zostało pominięte nazwisko kogoś, kto zasłużył na wspomnienie. Jeżeli tak się stało, proszę o wybaczenie. Pozostaje jeszcze otwarta kwestia oceny pisma z punktu widzenia przydatności dla tych, dla których pismo było w głównej mierze przeznaczone, ale to już należy do naszych Czytelników.

KONRAD MILLAK

Warszawa

Historia prasy weterynaryjnej w Polsce

Z Ośrodka Historii Medycyny Weterynaryjnej

I. RZUT OKA NA POWSTANIE PRASY WETERYNARYJNEJ NA ŚWIECIE I NA ZASPOKOJENIE POTRZEB Z JEJ ZAKRESU W POLSCE PRZED POWSTANIEM PIERWSZEGO POLSKIEGO CZASOPISMA WETERYNARYJNEGO

Polskie czasopiśmiennictwo weterynaryjne rozpoczyna swą egzystencję dość późno, bo dopiero w przedostatnim dziesiątku XIX stulecia. Złożyło się na to szereg przyczyn. Podstawową przyczyną było unicestwienie politycznego istnienia Polski i włączenie jej poszczególnych dzielnic do trzech organizmów państwowych, różnych pod względem języka, kultury, poziomu zastosowania zdobyczy cywilizacyjnych, a w związku z tym — i warunków społecznych i gospodarczych. Podział przez ostro strzeżone i z trudnością przekraczane kordony państwowe, prowadzona z całą bezwzględnością polityka germanizacyjna czy rusyfikacyjna na terenach polskich — utrudniały niezmiernie a często wręcz uniemożliwiały przejawy zespołowe całego narodu, szczególnie w dziedzinach dysponujących z samej swej istoty i przeznaczenia wielkimi grupami jednostek.

Powstanie nowoczesnej nauki weterynaryjnej przypadło na drugą połowę XVIII w. Znaczący się ono założeniem w 1762 r. pierwszej szkoły weterynaryjnej w Lyonie. Końcowe dziesiątki lat tego stulecia widzą już na całym Zachodzie Europy sieć szkół weterynaryjnych. Nieomal każde z państw ma już taką szkołę u siebie. Polska, rozdzielana przez wrogich sąsiadów, pogrążona w anarchii, pomimo prób czynionych, niezdolna była tego dokonać.

Z chwilą powstania szkół, rozrastania się kadry specjalistów weterynaryjnych, podno-

szania się ich poziomu intelektualnego, tendencji do doskonalenia i współzawodnictwa — wystąpiła potrzeba aktualnego uzyskiwania nowych wiadomości o metodach i środkach, które mogłyby dać lepsze wyniki przy zastosowaniu praktycznym. Zaspokoić tę potrzebę radykalnie mogły tylko czasopisma.

We Francji w 1824 r. powstaje pierwszy, trwający do dzisiaj, periodyk weterynaryjny — *Recueil de médecine vétérinaire*, powołany do życia przez lekarza *Royer-Collarda* i weterynarza *Girarda*-syna. W Anglii w 1828 r. został zapoczątkowany przez *Youatta* i *Percivala* *The Veterinarian*. W Niemczech od 1834 r. zaczął regularnie wychodzić *Zeitschrift für die gesammte Thierheilkunde und Viehzucht*, którego wydawcami byli — *Nebel*, *Vix* i *Dieterichs*. W Rosji w 1840 r. ukazał się *Żurnal wietierinarnej medicyny*, miesięcznik redagowany przez Francuza lekarza weterynaryjnego *Preo*.

Na terenach dawnej Rzeczypospolitej, po powołaniu do życia w 1823 r. szkoły weterynaryjnej w Wilnie, a w 1840 r. — w Warszawie, ku połowie XIX w. utworzyła się pewna, choć niewielka grupa specjalistów weterynaryjnych. Narastała ona z dużym trudem. Lista lekarzy i aptekarzy w Królestwie Polskim na 1839 r. podaje ogółem 19 osób posiadających stopnie weterynaryjne. Ale szkoła wileńska, do roku 1842 i swego ostatecznego zamknięcia wraz z Akademią Medyko-Chirurgiczną Wileńską, wypuściła już 180 lekarzy i pomocników weterynaryjnych, prawie bez wyjątku Polaków, a szkoła warszawska od 1842 do 1850 r. wypuściła ok. 60 specjalistów (do 1889 r. — ok. 340). Poza tym na terenach polskich znajdowali się

też choć nieliczni, weterynarze — Polacy wykształceni w uczelni austriackiej, w uczelniach niemieckich i francuskich. Z fachowców tych wypuszczonych przez szkoły istniejące na terenach polskich jednak tylko część mogła pracować na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego. Duża część rozproszona była po ogromnych przestrzeniach Imperium Rosyjskiego.

W tej grupie już zaczynają wyrastać pojedynczy pracownicy twórczy. Ani jednak liczebność grupy jako elementu konsumującego wiedzę, ani liczebność elementu twórczego nie dawały jeszcze możliwości uruchomienia polskiego czasopisma weterynaryjnego. Tymczasem tak jeden jak i drugi element musiały zadowalać się korzystaniem z obcego językowo czasopiśmiennictwa weterynaryjnego, z polskiego — pokrewnego tematycznie, z encyklopedii, kalendarzy i temu podobnych wydawnictw.

W okresie przed latami osiemdziesiątymi XIX stulecia ukazywały się publikacje i artykuły z zakresu weterynarii w polskiej prasie ogólnej, lekarskiej i rolniczej oraz w czasopismach i wydawnictwach przyrodniczych, lekarskich i weterynaryjnych cudzoziemskich. *Adam Ferdynand Adamowicz* (1802—1881) umieszczał swe artykuły i prace weterynaryjne w *Kurierze Wileńskim*, w *Magazin für die gesammte Thierheilkunde*, w *Medizinische Zeitschrift Russland*, w *Collectanea medico-chirurgica*; *Edward Ostrowski* (1816—1853) pisał w *Bibliotece Warszawskiej*, *Kalendarzu Stanisława Strąbskiego* i innych; niestrudzony *Piotr Seifman* (1823—1903) z licznymi swymi pracami i artykułami trafiał na łamy *Tygodnika Lekarskiego*, *Pamiętnika T-wa Lekarskiego Warszawskiego*, *Przyjaciela Zdrowia*, *Gazety Lekarskiej*, *Kliniki*, *Przeglądu Postępów Nauki Lekarskiej*, *Medycyny*, *Przeglądu Rolniczo-Przemysłowego* i *Handlowego*, *krakowskiego Tygodnika Rolniczo-Przemysłowego*, *Korespondenta Rolniczego*, *Iwowskiego Rolnika*, *Encyklopedii Rolniczej*, francuskiego *Recueil de Médecine Vétérinaire*, Rosyjskiego *Archiwa Wietierinarnych Nauk*, niemieckiego *Magazin f. d. gesammte Thierheilkunde*, austriackiego *Oesterreichische Monatsschrift f. Thierheilkunde* i wielu innych; *Adam Rudnicki* (1785—1838) korzystał z *Pamiętnika Warszawskiego* czyli *Dziennika Nauk i Umiejętności*; *Franciszek Koziarowski* (1832 — 1898) pisał w *Kurierze Warszawskim*, *Przeglądzie Nauki Lekarskiej*, *Gazecie Lekarskiej*, *Archiwie Wietierinarnych Nauk*, *Encyklopedii Rolniczej*. Wymienione czasopisma i wydawnictwa były wykorzystywane do publikowania prac i przez innych autorów lekarzy weterynaryjnych przed rokiem 1886.

Ale i po powstaniu własnego polskiego czasopisma Polacy-lekarze weterynaryjni, szczególnie zaboru rosyjskiego, rzucając na niezmiernie tereny Imperium i związani swymi pracami i warunkami tych terenów, ich swoi-

stymi potrzebami i zagadnieniami występującymi w ich życiu — wykorzystywali czasopisma weterynaryjne rosyjskie, czy nawet je redagowali, jak to czynił np. *Bronisław Pacewicz* (ur. 1866) badacz cholery, redaktor moskiewskiego czasopisma *Wietierinarnoje Obozrieniye* w okresie przed pierwszą wojną światową (1908). Nazwiska lekarzy weterynaryjnych — autorów — *Fortunata Chelchowskiego*, *Jana Kowalewskiego*, *Józefa Kaczyńskiego*, *Wacława Bieńkiewicza*, *Alfreda Krajewskiego*, *Stefana Bejnarowicza*, *Henryka Kotlubaja*, *Piotra Boczkowskiego*, *Jana Gordziałkowskiego*, *Jana Kiszkiela* i wielu, wielu innych stoją nieraz przy licznych dziesiątkach pozycji bibliograficznych głównych rosyjskich czasopism weterynaryjnych, jakimi przed pierwszą wojną światową były — *Więstnik Obszczestwiennoj Wietierinarii* i *Archiw Wietierinarnych Nauk*.

W historii czasopiśmiennictwa weterynaryjnego bułgarskiego wyjątkową pozycję zajmuje wychowanec uczelni lwowskiej *Ludwik Timoftiewicz* (1861—1900), organizator i szef służby weterynaryjnej w Bułgarii w latach 1889—1894. *Timoftiewicz* w 1892 r. założył pierwsze, istniejące dotychczas czasopismo weterynaryjne bułgarskie pod nazwą *Veterinarna Sbirka* i był jego redaktorem w ciągu pierwszych trzech lat.

II. POLSKA PRASA WETERYNARYJNA W LATACH 1886—1918

1. Przegląd Weterynarski

Powstanie w 1881 r. Szkoły Weterynarii we Lwowie zaktzywizowało szczupłą garstkę lekarzy weterynaryjnych Lwowa. Od 1885 r. rozpoczęła się przyływ nowych sił. Zamiast dotychczasowych jednostek zdobywających wiedzę weterynaryjną w stołecznym Wiedniu, kadry weterynaryjne Galicji uzyskują od razu w 1885 r. 27 lekarzy weterynaryjnych. W ciągu kilku lat powstał zespół zawodowy weterynaryjny o wiele liczniejszy, młody, prężny, zdający sobie sprawę z tego, że obejmuje placówki pracy niezbędne w ramach organizacji nowoczesnego państwa, że jednak, aby uzyskać należyte warunki pracy trzeba bronić interesów młodego zawodu, a młodej nauce zapewnić poziom i stanowisko wyrównane z dziedzinami, które już dawniej przetarły swoje szlaki w kulturze. Dotychczas zespół zawodowy był luźną grupą fachowców weterynaryjnych. Dopiero organizacyjne związanie go mogło mu nadać siłę.

W 1885 r. spotykamy się już z istniejącym na terenie Lwowa zespołem ludzi dobrej woli, nazywanym przez *Stanisława Królikowskiego* „kółkiem weterynarzy lwowskich”. Kółko to, zanim jeszcze w czerwcu 1886 r. zorganizowało Galicyjskie Towarzystwo Weterynarskie, już w końcowych miesiącach 1885 r. zainicjowało

powołanie do życia pierwszego w Polsce czasopisma weterynaryjnego — *Przeglądu Weterynaryjnego*. Do zespołu inicjującego pismo należeli: *Antoni Barański*, *Henryk Kadyi*, *Stanisław Królikowski*, *Józef Kubicki*, *Aleksander Littich*, *Piotr Seifman*, *Józef Szpilman*. Z datą 1 stycznia 1886 r. ukazał się we Lwowie pierwszy zeszyt *Przeglądu*, miesięcznika poświęconego weterynarii i hodowli. Z chwilą powstania Galicyjskiego Towarzystwa Weterynaryjnego, *Przegląd* stał się jego organem.

Czasopismo w pierwszym okresie swego istnienia przeżyło kryzys w związku z ustaleniem kierunku, jaki miał być nadany pismu. Pierwszy redaktor dr *Antoni Barański* (1850—1915), profesor szkoły lwowskiej, był zdecydowanym zwolennikiem kierunku popularyzatorskiego, gdy tymczasem cały zespół nauczający Szkoły pragnął mieć pismo o charakterze naukowym, jednocześnie udzielające swych łamów zagadnieniom zawodowym stanu weterynaryjnego. Po wyjściu pierwszych 2 zeszytów *Barański* ustąpił, redakcję objął dr *Józef Szpilman*, (1855—1920), adiunkt Szkoły, i prowadził ją od trzeciego zeszytu do końca 1898 r. Po *Szpilmanie* redaktorem został *Stanisław Królikowski*, (1853—1924) który redagował pismo do końca czerwca 1911 r. Po nim na czele pisma stanął *Kazimierz Panek*, (1873—1935), który przy współpracy profesora *K. Malsburga* i lekarza wet. *Stanisława Przybyłkiewicza* (1872—1920) prowadził pismo do 1914 r. Z chwilą wybuchu wojny pismo przestało się ukazywać i wznowione zostało po 1918 r.

Szpilman obejmując redakcję zarządził, że pismo umieszczać będzie artykuły „oparte na podstawach czysto naukowych”, zapoczątkował swoje kierownictwo własną pracą o wyłączeniu się wścieklizny i w ciągu okresu swego redaktorstwa umieszczał liczne artykuły naukowe ze wszystkich działów weterynarii i hodowli. Rozwinał również dział streszczeń informacyjny poglądów o zdobyczach nauki zagranicznej. Miało to ogromne znaczenie w okresie niezmiernie ożywionego ruchu naukowego i odkryć końcowych lat XIX stulecia. *Przegląd* uwzględniał także sprawy Towarzystwa Weterynaryjnego i sprawy zawodowe, stanowiąc cenną kronikę wszelkich poczynąń w zakresie życia, rozwoju i podnoszenia się zawodu weterynaryjnego w ówczesnej Galicji.

„*Królikowski* — według jego słów własnych — objąwszy redakcję położył sobie za jeden z głównych celów wyjść z *Przeglądem* za kordon, co się też w znacznej mierze udało. Przybyli prenumeratorzy nie tylko z Królestwa Polskiego, lecz nawet z najodleglejszych zakątków Cesarstwa Rosyjskiego. Wkrótce też zaczęli przybywać i współpracownicy, którzy nieraz mimo trudności, jakie mieli do zwalczania, ofiarowywali swą wiedzę i doświadczenie

dla dobra nauki polskiej. Można z całą stanowczością stwierdzić, że „*Przegląd Weterynaryjny*” stał się dla lekarzy weterynaryjnych-Polaków zaboru rosyjskiego i dla tych, których zła dola rozsiała po szerokich krainach Rosji, doniosłym czynnikiem narodowym, łącznikiem ich witanym z pożądaniem, czego dowody redakcja miała w listach od nich otrzymanych, przepelnionych często gorącymi podziękowaniami”.

Królikowski wprowadził do *Przeglądu* jako autorów szereg wybitnych lekarzy weterynaryjnych zaboru rosyjskiego — *Piotra Boczkowskiego*, *Fortunata Chęłchowskiego*, *Józefa Kaczyńskiego*, *Henryka Kotlubaja*, *Jana Kowalewskiego*, *Stefana Bejnarowicza* i licznych innych. Nie szczędził przy tym pracy, aby językowo opracowywać artykuły pisane często z minimalną albo żadną znajomością terminologii naukowej polskiej przez autorów znających tylko terminologię rosyjską, w której zdobywali wiedzę.

Moment zachowania terminologii weterynaryjnej polskiej, wprowadzenia jej w użycie i doprowadzenia do wiadomości kregów narodowych zakordonowanych, szkolonych na terminologii rosyjskiej lub niemieckiej, stanowi jedną z poważnych zasług *Przeglądu*.

W 1910 r. *Przegląd* liczył 355 prenumeratorów. Wśród nich było 190 prenumeratorów z zaboru austriackiego, 150 — z zaboru rosyjskiego i Rosji, 7 — z Poznańskiego i 8 z innych krajów monarchii austro-węgierskiej.

Rola odegrana przez *Przegląd Weterynaryjny* w dziejach weterynarii polskiej przed pierwszą wojną światową, szczególnie z okresu redagowania go przez *Królikowskiego*, była dowodem przeżności ducha narodowego pokonujących wszelkie sztucznie stwarzane przeszkody. Czasopismo to ułatwiło po 1913 r. zlanie się lekarzy weterynaryjnych trzech zaborów w jednolitą całość.

2. Wydawnictwa ciągłe

W zaborze rosyjskim i pruskim przed pierwszą wojną światową nie doszło do powstania weterynaryjnych placówek czasopiśmienniczych. W tym czasie zapoczątkowane zostały przez organizacje weterynaryjne nieliczne wydawnictwa o charakterze ciągłym.

Takim wydawnictwem były wydawane corocznie zeszyty *Pamiętnika Warszawskiego Towarzystwa Weterynaryjnego* założonego w 1903 r. Pierwszy zeszyt *Pamiętnika* wyszedł w 1910 r. *Pamiętnik* zawierał sprawozdania z rocznej działalności Towarzystwa i ilustrowany był fotografiami członków władz Towarzystwa. Cechą charakterystyczną dla ówczesnych warunków życia w Królestwie Kongresowym było to, że *Pamiętnik* musiał ukazywać się również w języku urzędowym. Wychodziły więc obok polskich identyczne zeszyty w języku rosyjskim, choć

Towarzystwo posiadało w swym składzie za- ledwie pojedynczych członków Rosjan.

Zeszyty Pamiętnika wychodziły do wybuchu pierwszej wojny światowej.

Również wydawnictwem ciągłym były Sprawozdania z działalności Stowarzyszenia Venedya Studentów Instytutu Weterynaryjnego w Dorpacie (estońs. — Tartu; ros. — Dierpt, Juriew; niem. — Dorpat), wydawane w Wilnie od 1913 r. Stowarzyszenia studenckie polskie w Dorpacie rozwinęły się wybitnie w związku z bojkotem szkół rosyjskich przez młodzież polską na terenie Królestwa Kongresowego rozpoczętym w 1905 r. Wynikiem bojkotu był masowy napływ tej młodzieży między innymi i do uczelni weterynaryjnej dorpackiej. W 1907 r. przy Instytucie Weterynaryjnym Dorpackim powstało Stowarzyszenie „Studentów Polaków i Litwinów” wyłonione ze starszego, powstałego w 1884 r. Stowarzyszenia pod nazwą Lutyja. Sprawozdania Venedyi ujmowały niejednokrotnie literacko ujętą kronikę życia i działalności Stowarzyszenia. Ukazały się dwa sprawozdania: za sześciolatecie 1907—1913 i za rok ak. 1913/14.

Pierwsza wojna światowa przerwała ukazanie się wydawnictwa.

III. POLSKA PRASA WETERYNARYJNA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM 1918—1939

1. Lata 1918 — 1927

a) Przegląd i Wiadomości Weterynaryjne

Odrodzenie państwowości polskiej w listopadzie 1918 r. otworzyło przed czasopiśmiennictwem polskim nowe możliwości. Polska jednak pomimo upadku kordonów wchodziła jeszcze w niezmiernie trudny okres. Polityczne granice nie były ustalone, walki gorzały na południu i wschodzie, plebiscyty miały się odbyć na północy i zachodzie kraju. Kraj był wyniszczony gospodarczo długoletnią wojną i okupacją, rosły ogromne trudności ekonomiczne i w związku z tym niezadowolenie i ruchy szerokiej mas. Całokształt sytuacji z trudem pozwalał przystępować do organizowania normalnego pokojowego życia.

Wszelkie te trudności nie mogły zmienić faktu, że przez scalenie trzech zaborów na terenie organizującego się państwa powstała stosunkowo już liczna grupa ok. 1000 lekarzy weterynaryjnych. Grupa ta była świadoma roli służby weterynaryjnej w państwie, konieczności utworzenia jej w możliwie najlepszej postaci, należytego jej funkcjonowania w wojsku i administracji cywilnej, uruchomienia uczelni oraz zabezpieczenia interesów zawodu.

Tymczasem Lwów, ówczesny tradycyjny już polski ośrodek weterynaryjny z jedyną polską uczelnią i polskim czasopiśmiennictwem weterynaryjnym, znalazł się w sytuacji niezmiernie ekspozycyjnej. W istniejących współcześnie warun-

kach o normalnej pracy czasopiśmienniczej Przeglądu Weterynaryjnego nie mogło być mowy.

W Warszawie nie przestawało funkcjonować przez cały czas wojny i okupacji Warszawskie Towarzystwo Weterynaryjne, ze stróżem jego dorobku i poczynań — *Piotrem Boczkowskim* (1855—1924) na czele. Około niego skupiły się wszystkie jednostki uspołecznione zawodu. Towarzystwo, które w tym czasie przyjęło nazwę Polskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych, 15 czerwca 1919 r. uchwaliło powołać do życia dwutygodnik pod nazwą *Wiadomości Weterynaryjne* — Organ Polskich Lekarzy Weterynaryjnych.

Naczelnym redaktorem został dr *Mieczysław Dalkiewicz* (1872—1933), szef Sekcji Weterynaryjnej w Ministerstwie Rolnictwa, współredaktorami zostali: mjr lek. wet. *Konrad Millak* i lekarz weterynaryjny *Mieczysław Kosowski* ze służby wet. miejskiej Warszawy. Czasopismo, zgodnie z myślą założycieli i potrzebą chwili reprezentowało nastawienie społeczno-zawodowe i w ciągu pierwszych trzech lat istnienia udzielało przede wszystkim swych łamów sprawom organizacji służby i zawodu weterynaryjnego w państwie.

W maju 1920 r. kierownictwo pisma objął lekarz wet. *Lucjan Dobrzański* (1872—1934), profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, a wkrótce podzielił z nim kierownictwo i *Piotr Boczkowski*. Prowadzili oni pismo do końca 1921 r. Okres ten przypadł na wyjątkowo trudną sytuację polityczną państwa oraz na ostre starcia pomiędzy osobami organizującymi służbę weterynaryjną w kraju a szerszymi warstwami zawodowymi. Znalazło to odbicie w gorących polemikach na łamach pisma reprezentującego stanowisko zawodu. Czasopismo przestało się ukazywać regularnie i z końcem 1921 r. nastąpiła przerwa w wydawnictwie trwająca do listopada 1922 r.

W 1921 r. powstała nowa organizacja — Związek Zawodowy Lekarzy Weterynaryjnych Państwa Polskiego i wobec tego działalność Towarzystwa, na którym opierało się pismo, przesunęła się od spraw zawodowych do naukowych. W listopadzie 1922 r. *Wiadomości* zaczęły znów wychodzić ale już jako miesięcznik naukowo-praktyczny poświęcony medycynie weterynaryjnej pod redakcją prof. *Jana Gordziakowskiego* i dr *Konrada Millaka*, a od listopada 1923 r. pod redakcją tylko tego ostatniego.

Był to zwrot zasadniczy. Punkt ciężkości został przesunięty ku zainteresowaniom nauki i praktyki weterynaryjnej, a sprawy zawodowo-społeczne były jedynie uwzględniane na dalszym planie. Pismo stało się organem Towarzystw Weterynaryjnych — Polskiego w Warszawie i — powstałych w tym czasie — Wielkopolskiego w Poznaniu i Pomorskiego w Toruniu. Data ta jest również datą pewnego

ustabilizowania się pisma, które od listopada 1922 r. pod tą samą naczelną redakcją regularnie i bez przerw wychodziło do katastrofy wrześniowej 1939 r.

Lwowski Przegląd przechodził w tym czasie również zmienne koleje, przy czym okres trudności trwał jeszcze do 1925 r.

Galiczyjskie Towarzystwo Weterynarskie, które wznowiło swą działalność w lipcu 1918 r., a z chwilą powstania państwa polskiego przyjęło nazwę Małopolskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych, uchwaliło wznowienie Przeglądu Weterynarskiego od stycznia 1919 r. W sytuacji, w jakiej znalazł się Lwów w 1919 roku, udało się wydać zaledwie jeden tylko zeszyt styczniowy pod redakcją prof. *Kazimierza Panka* i doc. *Stanisława Rungego* (1888—1953). W 1920 r. został powołany nowy Komitet Redakcyjny w osobach — prof. *Zygmunta Markowskiego* (1872—1951) jako redaktora naczelnego i współredaktorów: prof. *Stanisława Niemczyckiego* (ur. 1872) i dr. *Józefa Haydukiewicza* (ur. 1867). W 1920 r. ukazały się 4 zeszyty pisma, którego nazwa została zmieniona na — Przegląd Weterynaryjny. W 1921 r. wyszedł jeden numer, a drugi numerznaczony datą 1921 r. opuścił prasę dopiero w 1922 r. W 1923 r. wydano jeden zeszyt jako rocznik 1922 i dwa zeszyty jako rocznik 1923. W 1924 r. Przegląd pod kierownictwem *Z. Markowskiego* jako redaktora naczelnego wydał już 7 zeszytów miesięcznych. Od 1925 r. współredaktorem został doc. *Alfred Trawiński* i Przegląd wychodził już regularnie i bez przerw do września 1939 r.

O trudnościach, jakie musiały przemóc oba czasopisma w związku z inflacją w latach 1922—1924, świadczą ceny pojedynczych zeszytów *Wiadomości Weterynaryjnych* w 1923 r.

Miesiąc	Marki pol.
luty	3 700
marzec	3 700
kwiecień	8 500
maj	9 500
czerwiec	9 500
lipiec	15 500
sierpień	25 000
wrzesień	38 000
październik	105 000
listopad	300 000
grudzień	625 000

W tych warunkach jakakolwiek normalna kalkulacja kosztów wydawniczych nie mogła mieć miejsca i przeprowadzenie *Wiadomości* nieprzerwanie przez rok 1923 stanowiło wyczyn wielkiego wysiłku i ofiarności ze strony administracji pisma, na której czele w tym czasie i do 1939 r. stał lekarz wet. *Jan Braun* (1891—1941).

Reforma walutowa 1924 r. przeprowadzona przez *Władysława Grabskiego* umożliwiła

wreszcie obu czasopismom weterynaryjnym oparcie się na fundamentach materialnych trwalszych i rozpoczęcie drogi do ulepszeń i rozwoju.

Przegląd Weterynaryjny, który powstał wreszcie w 1925 r. z ciężkiej i długotrwałej niemocy, miał już obok siebie wyrosnięte i utrwalone młode *Wiadomości Weterynaryjne*, które lżej przeszły najtrudniejsze lata. Stały więc w Polsce obok siebie dwa czasopisma weterynaryjne o jednym charakterze naukowo-praktycznym. Jedno opierało się na szybko powracającej do dawnych sił i znaczenia lwowskiej Akademii Weterynarii, drugie — szukało oparcia w odradzającej się z trudem po kilkudziesięcioletnim oderwaniu od polskości — uczelni weterynaryjnej warszawskiej. Rozbudzone ambicje środowiskowe — z jednej strony stołecznej Warszawy, a z drugiej — promieniującego już od lat w zakresie weterynarii polskiej bohaterskiego Lwowa — pozwoliły utrzymać i rozwijać przez cały okres międzywojenny obie placówki czasopiśmiennicze. Wytworzyła się w związku z tym pewna szlachetna emulacja, która dodatnio odbiła się na rozwoju polskiej prasy weterynaryjnej.

W 1926 r. utworzył się Komitet Redakcyjny *Wiadomości Weterynaryjnych* w którego skład weszli profesorowie uczelni warszawskiej, jeszcze wówczas Studium Weterynaryjnego Uniwersytetu Warszawskiego — *Konstanty Łopatyński*, *Witold Stefański*, *Zygmunt Szymanowski* i *Eugeniusz Wajgiel*.

Ważnym momentem w rozwoju czasopism było pragnienie zbliżenia obcego dorobku naukowego do czytelnika polskiego, a znów osiągnięć polskiej nauki do środowisk naukowych cudzoziemskich. Pierwsze — przez umieszczenie streszczeń i referatów z prac obcych — kontynuowano od powstania obu czasopism, drugie — zapoczątkowano po wojnie. Już w 1921 r. w *Przeglądzie* pojawił się po raz pierwszy tytuł pracy polskiej przetłumaczony na język francuski. *Wiadomości* od 1923 r. wprowadziły tytuły, a w 1925 r. streszczenia wszystkich polskich prac oryginalnych w jednym z języków kongresowych. Polskie czasopiśmiennictwo weterynaryjne usuwało w ten sposób zasadniczą trudność szerszego dostępu do osiągnięć polskiej nauki weterynaryjnej. Jednocześnie dało to podstawę do wymiany z czasopismami cudzoziemskimi. Początkowa wymiana sięga Europy Zachodniej, wkrótce rozprzestrzenia się na Amerykę, Wschód i dalekie zakątki świata. W poszczególnych wydawnictwach obcych zaczęły zjawiać się streszczenia z prac polskich i nazwiska polskie zaczynają występować w pracach obcych. W 1928 r. *Wiadomości Weterynaryjne* wymieniały egzemplarze z ok. 20 wydawnictwami cudzoziemskimi.

Układ obu pism po ustabilizowaniu się zachowywał tylko bardzo nieznaczne różnice. Pismo dzieliło się zasadniczo na część naukowo-

praktyczną i część stanową. W części pierwszej mieściły się prace oryginalne, referaty zbiorowe, dział streszczeń i ocen, bibliografia zawartości polskich i obcych wydawnictw, część druga zawierała artykuły dotyczące najważniejszych ewenementów w życiu zawodu, wiadomości o działalności towarzystw, kronikę i wiadomości urzędowe.

Jednocześnie z wartością treści i przejrzystością układu podnosiła się szata zewnętrzna pism, osiągając w latach 1924 — 1926 pod względem edytorskim i graficznym poziom poprawny, dorównujący tego samego typu wydawnictwom Zachodu.

b) Rozprawy Biologiczne

W 1923 r. polska prasa weterynaryjna wzbogaciła się nową pozycją. Ukazały się we Lwowie *Rozprawy biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli*. Zainicjował je *Zygmunt Markowski*. Czasopismo było kwartalnikiem wydawanym nakładem Akademii Lwowskiej. Współredaktorami byli profesorowie: *Ludwik Jaxa-Bykowski* i *Karol Różycki*. Pismo oparło się na szerokim kręgu współpracowników spośród profesorów Akademii Lwowskiej, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Politechniki Lwowskiej i Uniwersytetów.

Przydługi tytuł kwartalnika dostatecznie mówi o zakresie zagadnień, których wykładnikiem miało być czasopismo. Miał to być kwartalnik archiwalny. Czasopisma o tym charakterze brakowało medycynie weterynaryjnej. Niestety kwartalnik od pierwszego zeszytu, wskutek bardzo obszernej rozpiętości tematów, niedostatecznie przemyślanego układu, braków redakcyjnych i edytorskich nie odegrał roli, jaka mogła mu być przeznaczona. Pismo stanowiło luźny zlepek prac nieraz wartościowych z publikacjami wypadkowymi wprowadzanymi doraźnie, których poza tym ustawienie obok siebie trudne było do wyłuszczenia.

Wobec istnienia w tym czasie archiwalnych wydawnictw rolniczych skromne, z trudem uzyskiwane środki wydawnicze Akademii mogły być wówczas wykorzystane z większą korzyścią dla nauki weterynaryjnej.

Pracownicy naukowcy z zakresu medycyny weterynaryjnej w tym czasie również wykorzystywali łamy wydawnictw archiwalnych, którymi były *Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych* oraz *Pamiętniki Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego* w Puławach. Artykuły ich również ukazywały się w *Kosmosie*.

c) Życie Weterynaryjne

W 1926 r. powstało czasopismo weterynaryjne o charakterze zawodowo-społecznym. Powołano do życia w 1921 r. Związek Zawodowy Lekarzy

Weterynaryjnych Państwa Polskiego w listopadzie 1926 r. wydał pierwszy numer swego organu czasopiśmienniczego pod nazwą *Życie Weterynaryjne*. Pismo stawiało sobie za cel „czuwanie nad poziomem etyki zawodowej wśród członków Związku, obronę stanowiska służby weterynaryjnej w państwie i materialnego stanu posiadania (!) zawodu, swobodne omawianie wszelkich spraw dotyczących życia korporacji weterynaryjnej”. Jako tymczasowy Komitet Redakcyjny pismo prowadzili lekarze weterynaryjni — *Gustaw Budziński* i *Józef Hejman*.

W ciągu 1927 do początków 1928 r. wydano 5 numerów *in quano*, w których zamieszczono szereg artykułów i memoriałów w sprawach organizacyjnych służby weterynaryjnej państwowej, jej usamodzielnienia i niezależnienia od organów rolniczych na szczeblach powiatowych i wojewódzkich, w sprawie służby weterynaryjnej samorządowej, liczne wiadomości o pracach oddziałów Związku, sprawozdania ze zjazdów i wiadomości kronikarskie z życia zawodu. Niektóre wystąpienia wywołały ostre protesty ze strony towarzystw i pewnych odłamów zawodu weterynaryjnego.

d) Temat prasy weterynaryjnej na zjazdach ogólnopolskich

Okres zamykający się rokiem 1927 zaznacza się w weterynarii polskiej udziałem lekarzy weterynaryjnych w XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w 1925 r. i zorganizowaniem III Powszechnego Zjazdu Polskich Lekarzy Weterynaryjnych we Lwowie w dn. 9 — 11 października 1926 r. W obu tych Zjazdach przewidziany był temat prasy weterynaryjnej.

Sprawę prasy weterynaryjnej na XII Zjeździe LiPP referował *K. Millak*.

III Powszechny Zjazd we Lwowie był pierwszą tego rodzaju manifestacją weterynaryjną na zjednoczonych ziemiach polskich o tak szerokim zakresie, wybitnie starannym przygotowaniu i sprawnym przebiegu. Zjazd składał się z dwóch działów — naukowego i stanowego, ogółem — z 16 sekcji. Wśród 12 sekcji działu pierwszego była przewidziana Sekcja Prasy Weterynaryjnej. Referentem głównym był *K. Millak*, koreferentami — *Stanisław Runge*, *Aleksander Zakrzewski*, *Władysław Guzek* i *Maksymilian Łabędź*. Zjazd uchwalił następujące wnioski wysunięte przez Sekcję prasową:

1. Polska prasa weterynaryjna powinna osiągnąć stan odpowiadający w pełni stanowisku narodu polskiego w rodzinie narodów świata i stać się czynnikiem równorzędnym z prasą weterynaryjną Zachodu Europy.

2. Pożądane jest w celu skoordynowania zadań prasy dostosowanie obecnie istniejących w Polsce wydawnictw weterynaryjnych do

konieczności istnienia 3 typów: ściśle naukowego, naukowo-praktycznego i zawodowo-ogólnego.

3. W obecnym stanie warunków wydawniczych i rozwoju nauki polskiej wskazane jest łączenie we wspólnych organach dwóch szeroko traktowanych działów — medycyny weterynaryjnej i hodowli.

4. Należy rozwinąć sprawę należytego uświadomienia zagranicy o dorobku naukowym i praktycznym polskiej nauki weterynaryjnej.

5. Popieranie najszerzej własnej prasy specjalnej przez ogół zawodowców jedynie pozwoli jej rozwinąć się należyście, stanowi więc bezwzględny nakaz moralny dla każdego lekarza weterynaryjnego.

e) Stan polskiej prasy weterynaryjnej w 1927 r.

W 1927 r. polska prasa weterynaryjna była reprezentowana przez następujące wydawnictwa:

1. Kwartalnik archiwalny — Rozprawy Biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli — wychodzący od 1923 r. we Lwowie.

2. Miesięcznik naukowo-praktyczny — Przegląd Weterynaryjny — wychodzący od 1886 r. we Lwowie.

3. Miesięcznik naukowo-praktyczny — Wiadomości Weterynaryjne — wychodzący od 1919 r. w Warszawie.

4. Czasopismo zawodowo-społeczne — Życie Weterynaryjne — wychodzące od 1926 r. w Warszawie.

Biorąc pod uwagę, że ogólna liczba lekarzy weterynaryjnych w Polsce w 1926 r. wynosiła ok. 1200 — należy uznać rozbudowę polskiej prasy weterynaryjnej w tym czasie za zadowalającą.

2. Lata 1927 — 1939

a) Wiadomości Weterynaryjne

Od 1927 r. rozpoczyna się ustabilizowany okres obu bratnich czasopism weterynaryjnych naukowo-praktycznych, trwający do wybuchu drugiej wojny światowej.

Charakterystyczną cechą dalszego w tym okresie rozwoju *Wiadomości Weterynaryjnych* stanowią zeszyty specjalne oraz nowe jednostki wydawnicze wychodzące łącznie z miesięcznikiem.

W listopadzie 1927 r. w związku z erygowaniem pierwszego w Polsce Wydziału Weterynaryjnego w Uniwersytecie Warszawskim *Wiadomości* wydały specjalny numer (1927 nr 88) poświęcony temu wydziałowi. Numer zawierał przemówienia i wykłady związane z uroczystością, jej przebieg, podobizny insygniów dziekańskich ofiarowanych Wydziałowi przez ogół lekarzy weterynaryjnych Polski, osób związanych z wydziałem i jego budynków.

Numerem specjalnym (1928 nr 100) uczciło pismo X-lecie odrodzenia państwowego Polski. Numer zawierał obfitą, zaopatrzoną w ilustracje treść dotyczącą historii w tym okresie poszczególnych dziedzin służby weterynaryjnej, uczeni i katedr weterynaryjnych, prasy i życia społecznego zawodu. Numerem specjalnym z doбором prac badaczy polskich uczczono w 1936 r. 50-letni jubileusz *Przeglądu Weterynaryjnego* (1936 nr 191) i w 1939 r. — rocznicę 20-letnią własną *Wiadomości Weterynaryjnych* (1939 nr 227).

W związku z różnorodnością tematów prac i publikacji pomieszczanych w *Wiadomościach* wystąpiła tendencja grupowania ich w numerach poświęconych danym zagadnieniom. Zostały więc wydane numery specjalne poświęcone: gruźlicy (1934 nr 168), chirurgii (1936 nr 189 i 1937 nr 208), chorobom pasożytniczym i parazytologii (1937 nr 206), obronie przeciwgazowej (1934 nr 169, 1935 nr 178, 1936 nr 190, 1937 nr 202, 1938 nr 220). Numery poświęcone ostatniemu zagadnieniu wychodziły od 1934 r. corocznie w większych objętościach i nakładach. Cieszyły się one dużym popytem, jako jedyne tego rodzaju wydawnictwo w kraju, w którym od 1933 r. wyczuwano się zagrożenie ze strony odradzającego się militarizmu pruskiego.

W 1932 r. został wprowadzony poza numerem dodatek pt. *Informacje Praktyczne* — poświęcony pytaniami i odpowiedziami z dziedziny wykonywanej praktyki weterynaryjnej. Dodatek ten prowadził *Józef Kulczycki*.

Higiena Produktów Zwierzęcych. Dziedziną weterynarii, której już nie wystarczały numery specjalne, była rozwijająca się i absorbująca dużą ilość lekarzy weterynaryjnych sprawa nadzoru nad mięsem i produktami pochodzenia zwierzęcego. Specjalny jej charakter, wiążący weterynarię bezpośrednio z higieną człowieka, dopominał się o własny organ.

W 1936 r. redakcja *Wiadomości Weterynaryjnych* powołała do życia w łączności ze swym miesięcznikiem czasopismo pod nazwą *Higiena Produktów Zwierzęcych* — dwumiesięcznik poświęcony higienie, przetwórstwu i konserwacji produktów zwierzęcych oraz zagadnieniom rzeźnianym. W ramach *Wiadomości Weterynaryjnych*, jako redaktor, *Higienę Produktów Zwierzęcych* prowadziła dr *Irena Maternowska* (1898—1942), profesor Wydziału Weterynaryjnego w Warszawie, a do Komitetu Redakcyjnego weszli przedstawiciele dziedzin związanych z tematyką pisma z szeregu ośrodków naukowych polskich.

Pismo zawierało dział publikacji oryginalnych i referatów zbiorowych, przegląd piśmiennictwa i wiadomości różne. Objętość zeszytu wynosiła 1,5 — 2 arkusze druku. Do sierpnia 1939 r. ukazało się 22 numery *Higieny* zamknięte w 4 rocznikach. Obejmują one licz-

ne prace oryginalne dotyczące badań nad mięsem i jego wartością spożywczą, nad jego przetworzeniem, konserwacją i transportem, nad techniką ogłędzin, techniką i urządzeniami rzeźnianymi, utylizacją zwłok zwierzęcych i odpadów rzeźnianych. Poza tym umieszczono w nim setki streszczeń z piśmiennictwa cudzoziemskiego.

W Higienie, poza bardzo licznymi pracami *Maternowskiej*, umieszczali swe prace: *Piotr Andrijewski*, *Józef Gac*, *Bronisław Godlewicz*, *Helena Jurgielewiczowa*, *Stefan Koeppe*, *Aleksander Ławrynowicz*, *Marcin Marczewski*, *Karol Rafiński*, *Rudolf Johann*, *Stanisław Sobota*, *Maria Staszyńska-Gutowska*, *Władysław Walkiewicz*, *Henryk Wiśniewski*, *Bohdan Wrzyszczyński* i inni.

Czasopismo stało przed dalszym rozwojem i w przededniu przekształcenia w miesięcznik. Wrzesień 1939 przerwał jego istnienie.

Pamiętniki Polskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych. W 1926 r. powstało przy Wiadomościach wydawnictwo ciągłe — Pamiętniki Polskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych, nawiązujące do wydawanego przed pierwszą wojną światową Pamiętnika Warszawskiego Towarzystwa Weterynarskiego. Ujmowały one całokształt działalności Towarzystwa w postaci sprawozdań z zebrań i posiedzeń, z podawanymi *in extenso* doniesieniami i referatami przedstawianymi na nich oraz z dyskusją z nimi związaną.

W czasie od 1926 r. do włączenia się Towarzystwa do Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych R. P. i likwidacji Towarzystwa w 1930 roku wyszło łącznie z Wiadomościami 8 zeszytów Pamiętników o własnej bieżącej paginacji, zamkniętych w jednym tomie (362 str.), oznaczonym datami 1909 — 1930. Pamiętniki były prowadzone przez Komitet Redakcyjny w osobach — *Konrada Millaka*, *Stanisława Terlikowskiego*, *Maksymiliana Łabędzia* i *Jana Brauna*.

Pamiętnik PINGW Wydziału Weterynaryjnego. W 1937 r. z inicjatywy płk dr *Kazimierza Zagrodzkiego* rozpoczęło wychodzić łącznie z Wiadomościami archiwalne wydawnictwo ciągłe pod nazwą Pamiętnika Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego Wydziału Weterynaryjnego, jako wykładnik prac tego wydziału, zorganizowanego i rozwiniętego przez *Zagrodzkiego*. Wydawnictwo zawierało sprawozdania z działalności Wydziału oraz oryginalne prace wykonane w laboratoriach Wydziału. W 1937 i 1938 r. ukazały się dwa obszernie zeszyty obejmujące prace *Edwarda Grycza*, *Kurta Obitza*, *Zenona Rogińskiego*, *M. Sołtysa*, *A. i M. Teklińskich*, *Stanisława Wadowskiego*, *S. Zylbertala*, *K. Zagrodzkiego*, *Piotra Zochowskiego* i innych. Przedstawione w nich zostały badania nad brucelozą, pomorem i różycą świń, posocznicą krwotoczną, nad gzem bydęcym w Polsce,

jego rozmieszczeniem i zwalczaniem oraz nad innymi pasożytami. Ujęte są w nich również, opracowane przez *Zagrodzkiego* dane o organizacji Wydziału Weterynaryjnego PINGW i sprawozdania z 1937/38 r. Wszystkie prace i sprawozdania zaopatrzone były w streszczenia w językach kongresowych.

W ciągu lat 1927 — 1939 na łamach własnych Wiadomości ukazała się duża ilość prac ze wszystkich działów medycyny weterynaryjnej i nauk z nią związanych. Ukazał się również szereg rozpraw doktorskich wykonanych na Wydziale Weterynaryjnym Uniwersytetu Warszawskiego. Wiele z tych publikacji stanowi cenny dorobek naukowy myśli polskiej. Między innymi w Wiadomościach opublikowali:

Odo Bujwid — parę swych badań nad różycą świń.

Stanisław Terlikowski — przedwcześnie zgasły, rokujący wielkie nadzieje badacz — swe prace o próbach leczenia ran zakażonych własną metodą biologiczną.

Witold Stefański — liczne swe oraz swych uczniów i współpracowników badania z zakresu parazytologii i zwalczania pasożytów.

Roman Poplewski — badania nad mechaniką chodu (1937) i inne.

Stanisław Runge — badania związane z rozrodem, anatomią patologiczną i innymi dziedzinami.

Józef Kulczycki — prace z różnych dziedzin chirurgii.

Juliusz Brill — badania nad ronieniem klaczy (1930 — 31), biegunką piskląt (1935) i inne.

Władysław Sarnowiec — badania nad pomorem świń (1932—33) i nad brucelozą (1933 — 34).

Władysław Walkiewicz — badania nad pomorem świń i inne.

Artur Ber — badania nad pałeczką Banga.

Dalej liczne prace z zakresu historii nauki, prawodawstwa, administracji, organizacji nauczania i służby weterynaryjnej publikowali — *Jan Kiszkiel*, *Marcin Marczewski*, *Antoni Mackiewicz*, *Konrad Millak*, *Aleksander Perenc* i wielu innych. Rozbudowany dział streszczeń z prasy polskiej i obcej prowadzili: niestrudzony *Stanisław Runge*, *Jerzy Szablowski*, *Heliodor Szwejkowski*, *Józef Składnik* i inni.

Wrzesień 1939 r. zamknął w pełni rozwoju pracę Wiadomości Weterynaryjnych. 18 tomów (229 zeszytów) zawierają poważny wkład w polską naukę weterynaryjną.

b) Przegląd Weterynaryjny

Również dalszemu rozwojowi podlegał Przegląd Weterynaryjny. W związku z III Powszechnym Zjazdem Lekarzy Weterynaryjnych, odbytym we Lwowie, Przegląd wziął na siebie ciężar wydania Księgi Pamiętkowej III Zjazdu. Do poszczególnych numerów pisma były dołączane zespoły sprawozdań z posiedzeń ogólnych i sekcyjnych, tworząc ku końcowi

roku całość Księgi Pamiątkowej o objętości 32 arkuszy druku. Księga ta była wzorowym zakończeniem dzieła III Zjazdu, poprowadzonego z całym oddaniem i ogromnym sukcesem przez ośrodek weterynaryjny lwowski.

W 1929 r. do Komitetu Redakcyjnego Przeglądu weszli: *Aleksander Zakrzewski* jako reaktor odpowiedzialny, jako współredaktorzy — *Stefan Gajewski*, *Władysław Guzek* i *Stanisław Legezynski* oraz jako administrator — *Jan Zenkner*. W 1930 r. *Zakrzewski* stanął na czele pisma jako redaktor naczelny i prowadził je do wybuchu wojny w 1939 r.

Wejście do redakcji *Zakrzewskiego* z tym zespołem, a wkrótce potem objęcie kierownictwa pisma przez niego odbiło się wybitnie dodatnio na dalszych losach dobiegającego już 50-lecia swego istnienia — Przeglądu. *Zakrzewski*, wedle jego słów własnych, „postanowił sobie przede wszystkim zmienić lokalny nieco charakter pisma na ogólniejszy, tak by w każdym zakątku Rzeczypospolitej Przegląd stał się pismem bliskim”. W zamierzeniu tym w ciągu prawie 10-letniego prowadzenia pisma zdołał osiągnąć duże sukcesy. W 1930 r. wprowadzono przy pracach oryginalnych streszczenia w jednym z języków kongresowych. W tymże roku wydano przy Przeglądzie czterdziestoparostronicową Księgę Pamiątkową IV Powszechnego Zjazdu Lekarzy Weterynaryjnych w Poznaniu.

W 1931 r. wprowadzono nowy dział — wiadomości z zakresu badania mięsa, którego kierownictwo objął zasłużony działacz na polu weterynarii *Fryderyk Fried*. Przywrócono również zaniechany w ciągu pewnego czasu dział bibliografii piśmiennictwa polskiego i obcego, weterynaryjnego i pokrewnego. Stworzono dalej osobny dział — spraw zawodowych. Układ pisma nabral przejrystości i został logicznie uporządkowany.

Mniej szczęśliwa innowacja drukowania całego Przeglądu czcionką petitową, dała jednak pewne oszczędności i możliwość umieszczenia większej ilości materiału na tej samej ilości stronic pisma. Innowacja ta nie utrzymała się na stałe i w 1936 r. pismo wróciło do normalnej szaty graficznej.

W 1935 r. wprowadzono nowy dział — przegląd ustawodawstwa weterynaryjnego. Dział ten poprowadził *Tadeusz Żuliński*.

Rozprawy doktorskie. W 1938 r. wprowadzono, wyłączony z numeru jednak bez osobnej paginacji, dodatek zatytułowany — Rozprawy doktorskie, w którym grupowano rozprawy przedstawiane w Akademii Lwowskiej w celu uzyskania stopnia doktora nauk weterynaryjnych.

Administracja pisma prowadzona umiejętnie i z dużym oddaniem sprawie przez *Jana Zenknera* (1889—1941), a po jego odejściu

— przez *Józefa Kwiatkowskiego* pozwoliła zwiększyć objętość pisma, wprowadzić w 1931 r. wypłacanie honorariów autorskich, a łącznie ze zwiększeniem się ilości prenumeratorów, obniżyć cenę prenumeraty. Rocznik Przeglądu z 1935 r. osiągnął objętość ok. 750 stron druku, a rocznik 1938 r. — 900 stron z górą.

W 1936 r. Przegląd obchodził 50-lecie swego istnienia. Redakcja uczciła tę rocznicę wydaniem jubileuszowego zeszytu, w którym *Aleksander Zakrzewski* dał obraz dziejów czasopisma za cały czas jego istnienia, *Stefan Gajewski* skreślił rys półwiekowej działalności Towarzystwa Weterynaryjnego Małopolski, a wspomnienia o zmarłych redaktorach napisali dwaj wyżej wymienieni oraz *Stanisław Legezynski*. Pełna bibliografia publikacji oryginalnych umieszczonych w Przeglądzie za 50-lecie i zawartości Księgi Pamiątkowej III Zjazdu Powszechnego Lekarzy Weterynaryjnych oraz indeks przedmiotowy zamknęły zeszyt jubileuszowy.

Przez łamy Przeglądu od 1886 do 1939 r. przesunęły się nazwiska nieomal wszystkich tych, którzy w tych latach bogatych w wypadki dziejowe, a będących jednocześnie okresem rozwoju weterynarii w świecie, kładli swe cegły przy wznoszeniu gmachu weterynarii w Polsce. Bibliografia 50-lecia obejmuje prawie 1200 pozycji oraz 350 z górą nazwisk. Wymienimy z nich niektóre. Pisali w Przeglądzie nie żyjący już:

Antoni Barański, *Stefan Bejnarowicz*, *Wacław Bienkiewicz*, *Włodzimierz Biliński*, *Piotr Boczkowski*, *Odo Bujwid*, *Fortunat Chetchowski*, *Mieczysław Dalkiewicz*, *Jan Danysz*, *Leopold Dobiasz*, *Stanisław Dzieciolowski*, *Stanisław Fibich*, *Fryderyk Fried*, *Ignacy Gajewski*, *Stefan Gajewski*, *Apoloniusz Głuchowski*, *Jan Gordziatkowski*, *Mieczysław Grabowski*, *Szczepan Gracz*, *Władysław Guzek*, *Józef Kaczyński*, *Henryk Kadyi*, *Justyn Karliński*, *Jan Kiszkiel*, *Henryk Kotłubaj*, *Jan Kowalewski*, *Alfred Krajewski*, *Paweł Kretowicz*, *Stanisław Królikowski*, *Włodzimierz Kulczycki*, *Robert Kunicki*, *Henryk Lang*, *Maksymilian Łabędź*, *Konstanty Łopatyński*, *Antoni Mackiewicz*, *Stanisław Majewski*, *Franciszek Markiel*, *Zygmunt Markowski*, *Irena Maternowska*, *Stanisław Michalski*, *Wacław Moraczewski*, *Marceli Nencki*, *Stanisław Niemczycki*, *Eliasz Noniewicz*, *Julian Nowak*, *Józef Nusbaum*, *Kurt Obitz*, *Aleksander Perenc*, *Marek Pęski*, *Stefan Piotrowski*, *Franciszek Ponicki*, *Ludwik Roehrenscheff*, *Stanisław Runge*, *Jerzy Ryz*, *Piotr Seifman*, *Narcyz Sikorski*, *Romuald Sobolewski*, *Teofil Sochaniewicz*, *Józef Szpilman*, *Stanisław Terlikowski*, *Ludwik Timoftiewicz*, *Eugeniusz Wajgiel*, *Antoni Walentowicz*, *Władysław Walkiewicz*, *Aleksander Warczewski*, *Konrad Wróblewski*, *Władysław Wyżnikiewicz-Turczynowicz*, *Kazimierz Zagrodzki*,

1) *Zakrzewski A.*: Z dziejów Przeglądu Weterynaryjnego, Przegl. Wet. Wydanie jubil. 1936, s. 19.

Jan Zenkner, Marcján Żórawski i wielu innych.

Przegląd Weterynaryjny swym 53-letnim dorobkiem zasłużył się dobrze Polsce, jej nauce i zawodowi weterynaryjnemu. Powołany do życia w latach niewoli — dokumentował obecność myśli polskiej w dziedzinie wprowadzonej i rozwijającej się po upadku państwowości polskiej, stał na straży języka i terminologii polskiej w tej dziedzinie, był łącznikiem śródogowisk weterynaryjnych rozdzielonych przez kordony, był często jedyną więzią z polskością lekarzy weterynaryjnych rozproszonych po zakątkach kontynentów, wtłoczonych w karby obcych, wrogich polskości organizmów państwowych. Przegląd po odzyskaniu niepodległości ułatwił w stosunkowo szybkim czasie wytworzenie jednej stanowej całości obejmującej wszystkich polskich lekarzy weterynaryjnych.

c) Wojskowy Przegląd Weterynaryjny

Od 1930 r. wychodziło w Warszawie wydawnictwo ciągle poświęcone weterynarii wojskowej, wydawane przez Wydział Weterynaryjny Ministerstwa Spraw Wojskowych. Nosiło ono nazwę *Biuletynów Sekcji Weterynaryjnej Towarzystwa Wiedzy Wojskowej*, następnie, w 1937 r. — *Biuletynów Weterynarii Wojskowej*. Wydawnictwo to w 1938 r. zostało przekształcone w kwartalnik pod nazwą *Wojskowy Przegląd Weterynaryjny*.

Biuletyny TWW, których wyszło 7 zeszytów, ukazywały się raz do roku i były wypełnione tzw. pracami zimowymi wojskowych lekarzy weterynaryjnych wykonywanymi w zakresie obowiązkowego szkolenia kadry zawodowej oficerów służby weterynaryjnej. Najlepsze prace trafiały do *Biuletynów*. Redagował je płk K. Millak. Z chwilą przekształcenia ich w kwartalnik — czasopismo oparło się o centrum Wyszczolenia i Badań Weterynaryjnych i wychodziło pod kierownictwem, zasłużonego już przedtem dla lwowskiego *Przeglądu* — ppłk *Jana Zenknera*.

Pismo po ostatecznym ukształtowaniu się zawierało dział artykułów oryginalnych, notaty z praktyki, bibliografię wydawnictw wojskowych, przegląd piśmiennictwa w postaci streszczeń z prasy weterynaryjnej obcej i sprawozdania z działalności Sekcji Weterynaryjnej Tow. Wiedzy Wojskowej.

Pismo zostało postawione na należytych poziomach, a artykuły oryginalne były zaopatrzone w streszczenia w językach obcych. Krótki przedwojenny żywot *Wojskowego Przeglądu* zapisał się dobrze w historii polskiej prasy weterynaryjnej. Tematyka reprezentowana w nim dotyczyła w szerokiej mierze wszystkich dziedzin weterynarii, szczególnie związanych z koniem i psem.

Biuletynów Weterynarii Wojskowej wyszło 4 zeszyty, a *Wojskowego Przeglądu Weterynaryjnego* — 7 zeszytów. Wrzesień 1939 przerwał wydawnictwo, które wznowione zostało po drugiej wojnie światowej.

d) Życie Weterynaryjne

Organ zawodowo-społeczny *Życie Weterynaryjne* w drugim etapie okresu międzywojennego, w związku z ewolucją i przebudową organizacji życia zawodowego, ulegał również poważnym zmianom.

W 1928 r. z Redakcji *Życia* ustąpili dotychczasowi redaktorzy — *G. Budzyński* i *J. Heřman*, których kierunek nadawany pismu spotkał się z krytyką dużego odłamu zawodu. Pismo objął jako redaktor naczelny lekarz weterynaryjny *Anastazy Koskowski* przy współpracy Komitetu Redakcyjnego w osobach — *Maksymiliana Łabędzia*, *Lucjana Matuszewskiego* i *Pawła Schönborna*. Komitet w tym składzie w okresie do 1930 r. wydał cztery numery pisma. Pismo zachowało postać zewnętrznią dotychczasową ale uległo poważnej ewolucji pod względem treści. Stało się opoławane, zbliżyło się do uczelni, zainteresowało życiem weterynaryjnej młodzieży akademickiej, prowadziło akcję w sprawie powołania do życia izb lekarsko-weterynaryjnych, utworzenia wydziałów weterynaryjnych w urzędach wojewódzkich, w sprawie obrony dyplomu weterynaryjnego i wykonywania praktyki, oraz przygotowało ogół członków do przyjęcia idei jednej ogólnopolskiej organizacji stanu weterynaryjnego — *Zrzeszenia Lekarzy Wet. R. P.* — w zamian istniejących dotychczas licznych towarzystw i Związku Zawodowego.

W piśmie w tym czasie zabierali głos: *Stefan Gajewski*, *Antoni Mackiewicz*, *Marek Pęski*, *Hipolit Skoczyński*, *Juliusz Brill*, *Ludwik Drecki*, *Apoloniusz Głuchowski*, *Maksymilian Łabędź* i inni.

Dalsza ewolucja pisma nastąpiła w 1931 r. Datowany sierpniem tego roku numer *Życia* ukazał się pod egidą utworzonego po zwyciężeniu wielu przeszkód *Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych R. P.* Numer wyszedł pod redakcją *L. Matuszewskiego*, a w Komitecie Redakcyjnym znajdowali się: *M. Łabędź*, *K. Millak*, *H. Skoczyński* i *Zbigniew Zaniewski*. Pismo zmieniło zewnętrzną postać, przyjmując format ósemki akademickiej. Ten pierwszy numer (14), wydany po dłuższej przerwie, obejmował duży materiał sprawozdawczy z działalności *Zrzeszenia*, treść licznych memoriałów do władz Rzeczypospolitej w sprawach dotyczących zawodu weterynaryjnego oraz treść aktualnych zarządzeń państwowych z zakresu zainteresowań służby weterynaryjnej.

W 1932 r. objął redakcję *M. Łabędź* i do Komitetu wszedł dodatkowo *Marcin Marczewski*.

Pismo zostało podzielone na dział urzędowy Zrzeszenia i dział nieurzędowy.

W 1933 r. kierownictwo pisma objął *Edward Złotnicki* i prowadził je bez zmian w układzie do 1935 r. W 1936 r. jeden numer wyszedł pod redakcją *Albina Lenkiewicza*, z Komitetu ustąpił *M. Marczewski* a weszli — *A. Mackiewicz*, *M. Pęski* i *Z. Uszycki*. Został zaniechany dotychczasowy podział pisma, a zjawily się w pierwszej części artykuły społeczno-zawodowe, a w drugiej — wiadomości z życia Zrzeszenia, bieżące i kronikarskie.

Od drugiego numeru tegoż roku naczelnym redaktorem został *Jan Petrych* i prowadził pismo do końca roku. W 1937 r. kierownictwo pisma jako naczelny redaktor objął *Heliodor Szwejkowski* przy niezmiennym składzie pozostałych członków Komitetu. Objęcie redakcji przez *Szwejkowskiego* ustabilizowało wreszcie organ zawodowy. Ukazywał się on odtąd bez jakichkolwiek przerw co dwa miesiące do katastrofy wrześniowej. Każdy zeszyt pisma był znaczony jako podwójny.

Szwejkowski wlał życie w pismo, zapewnił mu artykuły treści zawodowo-społecznej, poważnych współpracowników, obfite i aktualne informacje, przejrzysty logiczny układ i regularne ukazywanie się. Od chwili objęcia przez niego redakcji Życie Weterynaryjne stało się istotnie stojącym na poziomie akademickim periodykiem zawodowym.

W Życiu w tym czasie, poza *Szwejkowskim* z jego bardzo licznymi artykułami, pisali: *L. Ejsmont*, *A. Ginsberg*, *J. Golka*, *S. Iwatj*, *A. Mackiewicz*, *Cz. Maćkowiak*, *K. Millak*, *J. Ostaszewski*, *J. Parnes*, *M. Pęski*, *W. Waliewicz* i inni.

Ostatnie dwa i pół roku przedwojennego istnienia pisma dobitnie wykazały korzyści, jakie pismo o tym charakterze dać może, rękowały dalszy jego rozwój i pożytek dla weterynarii polskiej. Niestety, numer 5—6 z maja—czerwca 1939 r. był ostatnim przed wybuchem drugiej wojny światowej.

e) Weterynaria Współczesna

Poza czasopismami weterynaryjnymi prowadzonymi ideowo od stycznia 1929 r. do 1931 roku był wydawany przez Towarzystwo Przemysłu Chemiczno-Farmaceutycznego dawniej mgr *Klawe* — kwartalnik „poświęcony przeglądowi piśmiennictwa i współczesnym dążeniom wiedzy w zakresie bakteriologii i parazytologii chorób zwierzęcych” pod nazwą *Postęp Lekarski — Dział Weterynaryjny*, wypełniany prawie całkowicie przez dr *Stanisława Serkowskiego*. *Serkowski* stał w tym czasie na czele działu produkcji surowic i szczepionek firmy *Klawe*.

Po przerwie, w 1934 r. pismo zostało wznowione pod nazwą *Weterynaria Współczesna* „czasopismo poświęcone zagadnieniom rozpoznawania i leczenia chorób zwierząt”

pod redakcją *Jana Gordziałkowskiego*. Czasopismo od 1938 r. wychodziło jako dwumiesięcznik, a od 1939 r. w podtytule podawało, że jest „poświęcone zagadnieniom praktycznym z zakresu epizootologii, higieny i leczenia zwierząt”. Czasopismo starając się przyciągnąć autorów i dysponując stosunkowo okazałymi środkami firmy przeznaczonymi na reklamę, płaciło dość wysokie honoraria autorskie, czego nie mogły robić polskie miesięczniki naukowo-praktyczne. Pismo reprezentowało interesy materialne firmy i nie było traktowane przez ośrodki weterynaryjne jako równorzędny lojalny konkurent wydawnictw ideowych.

Ogółem firma wydała 7 zeszytów *Postępu* i 26 zeszytów *Weterynarii Współczesnej*. Pismo było wznowione podczas okupacji.

f) Revue Vétérinaire Slave

W 1933 r. Polska dała inicjatywę do zapoczątkowania i zorganizowała weterynaryjne słowiańskie czasopismo referatowe pod nazwą *Revue Vétérinaire Slave*. Kwartalnik ten miał za zadanie doprowadzać do ośrodków naukowych świata dorobek naukowy w zakresie weterynarii narodów złączonych w założonej w 1932 r. Unii Lekarzy Weterynaryjnych Słowiańskich (*Union des Vétérinaires Slaves*). Do Unii należeli Bułgarzy, Czechosłowacy, Jugosłowianie i Polacy. Projekt wydawania pisma wysunął, statut pisma opracował i uchwałę wydawania przez Unię przeprowadził pierwszy redaktor naczelny pisma *K. Millak*.

Czasopismo zamieszczało w językach — francuskim, angielskim i niemieckim referaty i wzmianki bibliograficzne o wszystkich publikacjach weterynaryjnych zjawiających się w państwach należących do Unii.

Polska w ciągu lat 1933—34 wydała pierwszy tom — 8 zeszytów — i przekazała zgodnie ze statutem Unii redakcję Czechosłowacji. Czechosłowacja prowadziła pismo w ciągu lat 1935—1936 i przekazała naczelną redakcję Jugosławii, która rozpoczęła wydawnictwo i po wydaniu pierwszych zeszytów przerwała w związku sytuacją polityczną zagrażającą w 1938 roku Czechosłowacji.

Redaktor naczelny prowadził jednocześnie referat francuski pisma, przy współpracy *Marcina Marczewskiego* — referat angielski i *Józefa Kulczyckiego* — referat niemiecki.

Ośrodki nauki weterynaryjnej światowej przyjęły nader przychylnie kwartalnik słowiański, a w pracach cudzoziemskich w wykazach piśmiennictwa coraz częściej zaczęły się zjawiać podane w *Revue* źródła. Le clainche w prowadzonym przez siebie miesięczniku *Revue Générale de Médecine Vétérinaire* (1932 nr 490 s. 645—47) i w swojej *Histoire de la médecine vétérinaire* (Toulouse 1936 s. 803) poświęcił *Przeglądowi Słowiańskiemu* gorące słowa uznania. W angielskiej prasie *J. T. Edwards* (*Vet. Record* 1948 nr 42 s. 501) wyraził słowa uznania

nia dla Revue i żal z powodu przerwania wydawnictwa w związku z wojną.

g) Biuletyn Medyków Weterynaryjnych

Ciekawym ewenementem czasopiśmienniczym, stanowiącym swego rodzaju ukoronowanie wysiłków na różnych odcinkach zawodu weterynaryjnego w okresie międzywojennym, było zapoczątkowanie w pierwszych miesiącach 1939 r. weterynaryjnego czasopisma młodzieżowego. Koło Medyków Weterynaryjnych Studentów Uniwersytetu Warszawskiego powołało do życia swoje pismo pod nazwą *Biuletyn Medyków Weterynaryjnych*. Od numeru drugiego znaczonego datą kwietnia—maja 1939 r. czasopismo to stało się również organem Bratniej Pomocy Studentów Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Redagowali pismo: *Tadeusz Kamiński* z uczelni warszawskiej i *Kazimierz Wojnar* z uczelni lwowskiej. Ukazało się ogółem 3 numery przed wrześniem 1939 r.

Pismo zawierało częściowo przedruki z Życia Weterynaryjnego artykułów dotyczących uczelni, życia akademickiego i zawodu weterynaryjnego oraz całe szeregi artykułów, notatek i wzmianek pisanych przez studentów. Artykuły studenckie były poważne w treści, poprawne w formie, jak np. artykuł *Pawła Wiktorskiego* o reformie studiów weterynaryjnych ze stanowiska słuchacza, *Leopolda Erdsteina* — o stosunku do tzw. przedmiotów drugoplanowych, *Antoniego Żebrackiego* — o potrzebie polskich podręczników weterynaryjnych i wiele innych.

Ta zapoczątkowana polska studencka prasa weterynaryjna świadczyła dowodnie o wysokim uświadomieniu obywateli i praw ogólnobywatelskich i uczelnianych, emanowanym przez młody zespół prowadzący pismo. Ze środowiska, które potrafiło stworzyć organ na tym poziomie, mogli wyjść pożyteczni obywatele kraju, wartościowi pracownicy weterynaryjni i uspołecznieni członkowie zawodu.

Chlubne zapoczątkowanie zgasił wybuch drugiej wojny światowej.

h) Stan prasy weterynaryjnej w 1939 r.

We wrześniu 1939 r. na ziemiach Rzeczypospolitej ukazywały się następujące weterynaryjne czasopisma i wydawnictwa ciągle:

1. Rozprawy biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli — kwartalnik archiwalny. Lwów. Rok założenia 1923.

2. Pamiętnik PINGW Wydziału Weterynaryjnego — wydawnictwo ciągle archiwalne. Puławy. Rok założenia 1937.

3. Przegląd Weterynaryjny — miesięcznik naukowo-praktyczny. Lwów. Rok założ. 1886.

4. Wiadomości Weterynaryjne — miesięcznik naukowo-praktyczny. Warszawa. Rok założenia 1919.

5. Higiena Produktów Zwierzęcych — dwumiesięcznik naukowo-praktyczny. Warszawa. Rok założ. 1936.

6. Wojskowy Przegląd Weterynaryjny — kwartalnik naukowo-praktyczny. Warszawa. Rok założ. 1930.

7. Życie Weterynaryjne — miesięcznik zawodowo-społeczny. Warszawa. Rok założ. 1926.

8. Biuletyn Medyków Weterynaryjnych — dwumiesięcznik studencki. Warszawa — Lwów. Rok założ. 1939.

9. Weterynaria Współczesna — dwumiesięcznik wydawany przez Towarzystwo Przemysłu Chem.-Farm. d. mgr Klawe. Warszawa. Rok założ. 1929.

Prasa ta opierała się na ok. 2250 lekarzach weterynaryjnych i ponad 800 studentach oraz na zespołach naukowych dwóch uczelni wet. — w Warszawie i Lwowie a także — Wydziału Wet. PINGW w Puławach.

IV. PRASA WETERYNARYJNA ZWIĄZANA Z POLSKĄ W CZASIE DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Na terenach Rzeczypospolitej zajętych we wrześniu 1939 r. przez okupanta wszystkie ogniwa stosunkowo rozbudowanej swobodnej polskiej prasy weterynaryjnej zamilkły.

Na wyspach brytyjskich w Zjednoczonym Królestwie znalazła się zagnana losami wojny niewielka grupa lekarzy weterynaryjnych. W tej grupie było kilku pracowników nauki. Zorganizowali oni w Edynburgu w 1943 r. Komisję Akademickich Studiów Weterynaryjnych przy Royal (Dick) Veterinary College dla Polaków uchodźców pod przewodnictwem *Stanisława Rungego*. W Komisji tej oraz w niektórych instytucjach weterynaryjnych angielskich wykładali i pracowali między innymi: *Bolesław Gutowski*, *Józef Kulczycki*, *Tadeusz Olbrycht*, *Józef Dowgiałło*, *Stanisław Runge*. Środowisko emigracyjne zdołało powołać do życia Stowarzyszenie Polskich Lekarzy Weterynaryjnych w Wielkiej Brytanii, było jednak zbyt szczupłe, aby stworzyć własne czasopismo. Polacy-emigranci lekarze weterynaryjni wobec tego umieszczali swe publikacje w polskich czasopismach ogólnych i lekarskich powstałych w Anglii, w angielskich czasopismach i wydawnictwach weterynaryjnych oraz kontaktujących z weterynarią. W latach 1942 — 1946 między innymi ogłaszali swe prace: *S. Runge* — w *The Veterinary Record*, *The Veterinary Journal*, w emigracyjnym *Lekarzu Wojskowym*, w powołanym do życia w Anglii czasopiśmie *Polish Science and Learning*; *J. Dowgiałło* — w *The Veterinary Journal*; *T. Olbrycht* — w *Nature*, *The Veterinary Record*, *Journal of Agric. Science*, *Empir. Journ. of Experimental Proceedings of Nutrition Society* i innych.

W kraju podczas okupacji w uruchomionych Zakładach Klawego w Warszawie, w maju

1940 r. Niemcy wznowili miesięcznik referatowy *Medycyna Współczesna*. Od stycznia 1942 r. wprowadzono w nim Dział Weterynaryjny z własną numeracją zeszytów, lecz z paginacją łączną z całym zeszytem *Medycyny Współczesnej*. Pismo numeracją, rokiem wydania i formatem nawiązywało do przedwojennej *Weterynarii Współczesnej*.

W piśmie poza referatami z piśmiennictwa niemieckiego prowadzone było *Colloquium medicum*, w którym odpowiedzi udzielali niektórzy pozostający w kraju profesorowie i specjaliści.

Pismo nie było znaczone nazwiskami ani redaktora, ani Komitetu Redakcyjnego, jedynie jako wydawca figurował Asid Instytut Serologiczny Warszawa Spółka Akcyjna.

W Puławach w pomieszczeniach Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego Niemcy uruchomili zakład — Landwirtschaftliche Forschungsanstalt des Generalgouvernements. Dyrekcja zakładu w 1943 r. rozpoczęła wydawnictwo ciągle pod nazwą — Berichte der Landwirtschaftlichen Forschungsanstalt, w którym umieszczała prace wykonane w laboratoriach i oddziałach zakładu. Berichte wychodziły w ciągu 1943 i 1944 r. pod redakcją R. Christiansena-Wenigera i V. Horna. Między innymi zawierały dział — Tierheilkunde oraz dział — Tierzucht, Tiernahrung, Fischerei. W działach tych ukazało się kilka prac autorów-Polaków: R. Prawocheńskiego, J. Skulmowskiego, W. Stefańskiego, A. Szymańskiego, T. Wyszynskiego, Z. Zabielskiego i innych.

Tom pierwszy (1943) zawierał 4 zeszyty (573 stron), drugiego tomu (1944) wyszło 2 zeszyty (366 str.). Wydawnictwo miało format dużej osemki.

V. POLSKA PRASA WETERYNARYJNA PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ 1945—1958

1. Medycyna Weterynaryjna

Na uwolnionych od okupacji niemieckiej terenach Polski ośrodek życia politycznego i umysłowego przez pewien czas utrzymywał się w Lublinie. Tu też przy organizującym się uniwersytecie i w pobliskich Puławach w ramach odradzającego się Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego i jego Wydziału Weterynaryjnego skupił się dość liczny zespół ocalałych lub powracających do kraju weterynaryjnych pracowników naukowych. Sprawa odrodzenia czasopiśmiennictwa weterynaryjnego stała się wkrótce jak najbardziej aktualna.

W początkach 1945 r. podjęto prace przygotowawcze i w czerwcu tegoż roku ukazał się pierwszy podwójny zeszyt miesięcznika — któremu nadano nazwę *Medycyna Weterynaryjna* — „poświęconego zagadnieniom epizootologii, chorób inwazyjnych, lecznictwa, higieny mięsa i mleka, hodowli, higieny wete-

rynaryjnej oraz weterynarii społecznej i wojskowej”. Miesięcznik był oznaczony początkowo jako organ Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, a od numeru piątego — tylko jako czasopismo wydawane z zasiłku tego ministerstwa, staraniem jego Departamentu Weterynarii oraz Wydziału Weterynaryjnego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach. Pierwszy zeszyt był oznaczony nr 1—2 i datą „maj-czerwiec”.

Komitet Redakcyjny zorganizował się w osobach — Eugeniusza Armińskiego, Eugeniusza Domańskiego, Józefa Parnasa (współpracownika czasopism przedwojennych — Józefa Parnesa), Witolda Stefańskiego, Zygmunta Szymanowskiego, Heliodora Szwejkowskiego i Mikołaja Tarnowicza. Oprócz tego złożono obszerne Kolegium Redakcyjne, do którego weszli liczni przedstawiciele nauki i administracji weterynaryjnej oraz dziedzin pokrewnych. Od nr 5 pisma w skład Komitetu weszli — Tadeusz Konopiński i Tadeusz Zuliński, a od nr 6 — również Alfred Trawiński, który już nr 7 pisma podpisał jako redaktor naczelny. Jednocześnie od nr 7 wszedł do Komitetu Grzegorz Staśkiewicz jako sekretarz redakcji i zamiast Mikołaja Tarnowicza — Atanazy Poliszczuk, szef służby weterynaryjnej wojskowej.

Układ pisma odpowiadał charakterowi pisma naukowo-praktyczno-społecznego i zawierał: prace oryginalne i referaty zbiorowe, bibliografię i streszczenia, notaty z praktyki, sprawy zawodowo-społeczne, wiadomości urzędowe i kronikarskie, sprawozdania, *colloquium medicum*. Pismo od początku ukazywało się w formacie czwórki.

W 1947 r. do Komitetu weszli — Stanisław Runge, Stanisław Krauss i Władysław Bida. Wprowadzono działy higieny produktów zwierzęcych i zootechniki oraz przy artykułach oryginalnych zaczęły się zjawiać streszczenia w językach kongresowych.

W 1948 r. do Komitetu Redakcyjnego weszli: Aleksander Zakrzewski i Konrad Millak jako zastępcy redaktora naczelnego oraz Mieczysław Cena, Stefan Nyrek, Juliusz Brill, Jerzy Szablowski i Antoni Spryszak — jako członkowie. Wprowadzono z reguły zaopatrywanie artykułów oryginalnych w streszczenia w języku angielskim. Pod tytułem pisma umieszczono nadruk — Dawniej Przegląd Weterynaryjny 1886 i Wiadomości Weterynaryjne 1919, nawiązując tym samym do tradycji przedwojennego polskiego czasopiśmiennictwa weterynaryjnego.

Czasopismo zaczęło się stabilizować w powracającym do życia państwie i energicznie prowadzone — krzepnąć. Nawiązano kontakty międzynarodowe. W piśmie ukazały się prace autorów cudzoziemskich. Wymiana z czasopismami obcymi zaczęła się rozszerzać. Od 1949 r., zamiast umieszczania streszczeń an-

gielskich bezpośrednio po artykułach, wprowadzono arkusz angielski, grupujący streszczenia wszystkich prac oryginalnych umieszczonych w numerze. W tymże roku wyszedł numer poświęcony Konferencji zorganizowanej przez organizację FAO oraz numer specjalny poświęcony fizjologii i patologii rozrodu zwierząt domowych.

Niestety, w tym czasie nastąpił okres tzw. komenderowania nauką, co odbiło się ujemnie na piśmie w kilku następnych latach jego istnienia.

Rozpoczęły się ponownie przegrupowania Komitetu Redakcyjnego.

W 1950 r. czasopismo uległo reorganizacji w związku z czym ustała nieomal możliwość publikowania w nim obszerniejszych prac i rozpraw naukowych. Zwołano Komitet Redakcyjny. Pozostali w nim: *A. Trawiński* jako redaktor naczelny, *J. Parnas* jako zastępca redaktora, *G. Staśkiewicz* jako sekretarz naukowy oraz — *W. Bida* i *S. Krauss*; redaktorem technicznym został *E. Prost*. Wprowadzono streszczenia w języku rosyjskim, przywrócono umieszczanie streszczeń bezpośrednio za artykułami i zlikwidowano arkusz angielski. Zaznaczyło się jednocześnie tzw. upolitycznienie pisma, między innymi przez wprowadzenie artykułów wstępnych.

W 1952 r. do Komitetu weszli: *H. Oberfeld*, *M. Cena*, *R. Hoppe*, *Jakub Korzeniewski*, *S. Runge*, a *W. Bida* został drugim zastępcą redaktora naczelnego.

W 1953 r. zastępcą redaktora naczelnego został *J. Korzeniewski*, ustąpił — *H. Oberfeld*. *W. Bida*, *E. Domański*, *S. Runge*, *M. Cena*, *R. Hoppe*, a weszli — *J. Grochowski*, *S. Gruszecki* i *J. Makowski*. W 1954 r. ustąpili z Komitetu *S. Gruszecki* i *J. Makowski*, a wszedł *M. Frankowski*.

Okres lat 1951—55 zaznaczył się w historii pisma dość dużym uszczupleniem jego objętości, a treść i układ pisma spotykał się w tym czasie z krytyką ze strony czytelników.

Październik 1956 r. spowodował nastanie nowego etapu w historii pisma. W kwietniu 1957 r. w podstawach organizacyjnych pisma zaszła zasadnicza zmiana — czasopismo stało się organem Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych. Komitet Redakcyjny uległ zmianie i ukonstytuował się w następującym składzie: *T. Żuliński* — redaktor naczelny, *H. Szwejkowski* — zastępca redaktora naczelnego, *G. Staśkiewicz* — sekretarz naukowy *E. Prost* — redaktor techniczny, a od stycznia 1958 r. — drugi sekretarz naukowy oraz członkowie — *B. Gancarz*, *Cz. Marański*, *Z. Wojtułowicz*.

W odezwie do czytelników, po uzasadnieniu powodów zmian zachodzących w podstawach organizacyjnych pisma, Zarząd Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych postawił przed pismem następujące zadania główne:

„1) współpraca ze wszystkimi działami służby weterynaryjnej w kraju w rozwoju naukowym i organizacyjnym jej kadr; 2) doprowadzenie do jak najszerszego kręgu lekarzy weterynaryjnych wiadomości o światowych zdobyczach na polu nauki i o osiągnięciach polskiej nauki weterynaryjnej; 3) informowanie ośrodków nauki światowej o osiągnięciach polskiej nauki weterynaryjnej w drodze wymiany czasopisma z czasopismami obcymi; 4) utrzymywanie więzi organizacyjnej pomiędzy członkami PTNW oraz więzi fachowej pomiędzy poszczególnymi ogniwami polskiej służby weterynaryjnej. Zarząd PTNW stwierdził, że: „Medycyna Weterynaryjna stanowiła dotąd i stanowić będzie nadal czasopismo o charakterze naukowo-praktycznym“.

W związku z reorganizacją została również powołana do życia Rada Programowa Medycyny Weterynaryjnej w składzie przedstawicieli Zarządu Głównego PTNW, weterynaryjnych ośrodków naukowych i administracyjnych państwa oraz instytucji pokrewnych.

Komitet Redakcyjny i Rada Programowa zapewniają podstawy dalszego rozwoju pisma.

Spoglądając na dotychczasowe dzieje pisma przebiegające w trudnym czasie organizowania się państwa po wojnie światowej, należy stwierdzić, że pomimo niedomagań, które wystąpiły w okresie poprzedzającym Październik, pismo spełniło swoje zadanie. Doszło do szerokich kręgów czytelników niosąc im zdobycze nauki światowej, stanowiło dla polskiej myśli naukowej trybunę promieniującą na środowiska naukowe obce, umożliwiło wymianę i otrzymywanie licznych wydawnictw obcych, niejednokrotnie jedynych egzemplarzy tą właśnie drogą wpływających do Polski.

Jednym z dużych osiągnięć Medycyny Weterynaryjnej w toku jej istnienia było przyciągnięcie do pisma poważnej liczby autorów. Podczas gdy Przegląd i Wiadomości Weterynaryjne operowały w swoim czasie zespołami autorskimi w ogromnej mierze elitarnymi, a nazwiska autorów powtarzały się stale i rzadko w ich krąg wchodziło nowe, aby znów powtarzać się przez czas długi w rocznikach pism — w Medycynie obfite występowanie nowych nazwisk było zjawiskiem stałym. Medycyna Weterynaryjna na przestrzeni swych zaledwie kilkunastu lat istnienia wprowadziła może więcej nazwisk autorów niż Przegląd w ciągu swego półwiekowego istnienia, nie mówiąc już o dwudziestoletnim okresie działalności Wiadomości. I nie zachodziły w tym przypadku jakiegokolwiek uprzywilejowane warunki pod względem ogólnej liczebności członków zawodu, wśród których, dla których i przez których działało pismo. A nawet odwrotnie — Medycyna rozpoczęła swą pracę i w ciągu pierwszych kilku lat prowadziła wśród uszczuplonego o około pięćdziesiąt

procentów stanu przedwojennego kręgu zawodowców. Decydowała tu zatem, jeżeli nie wyłącznie, to w każdym razie w dużej mierze, inicjatywa nastawiona w tym kierunku oddanych sprawie i nie opuszczających jej tak w doli jak i niedoli członków redakcji.

2. Wojskowy Przegląd Weterynaryjny

W marcu 1946 r. został wskrzeszony Wojskowy Przegląd Weterynaryjny jako dwumiesięcznik, a od 1947 r. jako kwartalnik poświęcony zagadnieniom weterynarii wojskowej, wydawany przez Wydział Służby Weterynaryjnej Ministerstwa Obrony Narodowej przy współdziałaniu Centrum Wyszczolenia i Badań Weterynaryjnych, a w ciągu 1951 r. przez czas pewien i Katedry Weterynarii Wojskowej Uniwersytetu Warszawskiego.

Pismo zostało wznowione pod kierownictwem płk K. Millaka jako redaktora naczelnego i mjr Janusza Rzelskiego jako kierownika administracji przy współdziałaniu szerszego Komitetu Redakcyjnego, którego przewodniczącym był szef Służby Weterynaryjnej Wojskowej płk a następnie generał brygady *Atanazy Poliszczuk*.

Pierwszy rocznik wznowionego pisma został oznaczony jako tom VI, a rok wydawnictwa — siedemnasty. Tym samym została nawiązana nić tradycji z Wojskowym Przeglądem Weterynaryjnym wydawanym przed drugą wojną światową.

Czasopismo zachowało tradycyjny akademicki format zewnętrzny oraz układ. Zawierało ono: 1) artykuły, rozprawy i referaty zbiorowe, 2) notaty z praktyki, 3) przegląd piśmiennictwa i 4) wiadomości urzędowe i bieżące. W tej postaci pismo przetrwało do 1948 r. włącznie.

Od 1949 r. pismo zostało przejęte przez Wydawnictwo MON Prasa Wojskowa, co zaznaczyło się na zewnątrz wprowadzeniem wstępnych artykułów polityczno-ideologicznych. Od 1951 r. pismo wychodziło pod kierownictwem zbiorowego Komitetu Redakcyjnego.

Czasopismo, poza zagadnieniami bezpośrednio związanymi z weterynarią wojskową, udzielało swych łamów pracom z dziedzin medycyny weterynaryjnej luźniej kontaktujących z wojskiem. Zabierali w nim głos poza wojskowymi lekarzami wet. przedstawiciele ośrodków naukowych weterynaryjnych i hodowlanych, jak: *M. Gedroyć, T. Kobusiewicz, S. Koepe, L. Kon, T. Konopiński, F. Nagórski, S. Nyrek, S. Piwowarczyk, S. Runge, W. Stankiewicz, W. Stefaniak, H. Szwejkowski* i inni. W przeglądzie piśmiennictwa liczne streszczenia i referaty umieszczali: *A. Antychowicz, K. Millak, S. Runge, J. Szablowski* i inni.

W 1956 r. numerem grudniowym Wojskowy Przegląd Weterynaryjny zamknął swoją 27-letnią działalność, w której toku istniała

przerwa od 1939 do 1946 r. Ogółem po drugiej wojnie światowej wyszło 43 zeszyty pisma.

3: Polskie Archiwum Weterynaryjne i Seria Weterynarii Roczników Nauk Rolniczych

W lipcu 1949 r. zawiązał się Komitet Organizacyjny Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych. Komitet jednocześnie ze staraniem o zorganizowanie i zalegalizowanie Towarzystwa uważał za konieczne jak najszybsze powołanie do życia archiwalnego wydawnictwa weterynaryjnego, którego brak dawał się odczuwać dotkliwie, szczególnie po zmianach, jakim w 1950 r. uległ miesięcznik *Medycyna Weterynaryjna*.

W końcu 1950 r. Komitet organizacyjny PTNW uzyskał pozwolenie na wydawanie kwartalnika *Polskie Archiwum Weterynaryjne*. Komitet Redakcyjny kwartalnika ukonstytuował się jak następuje: redaktor naczelny — *K. Millak*, redaktorzy — *R. Hoppe* i *A. Stryszak*, sekretarz naukowy — *H. Szwejkowski*, członkowie — *W. Stefański, A. Trawiński* i *A. Zakrzewski*. Przy uruchomieniu pisma i dalszym prowadzeniu prac wydawniczych wydatny udział przyjmowali — *A. Dziżyński* i *Cz. Marański*. Podstawę materialną do uruchomienia pisma dał fundusz przekazany Komitetowi Organizacyjnemu PTNW przez Izbę Lekarsko-Weterynaryjną.

Pierwszy zeszyt kwartalnika ukazał się w początku 1951 r. jako czasopismo poświęconego zagadnieniom weterynarii teoretycznej i praktycznej. Pismo miało format i typowy układ wydawnictwa archiwalnego, przy czym każda praca stanowiła oddzielny fascykuł o numeracji ciągłej i o podwójnej paginacji — rocznika i fascykułu, co ułatwiało przygotowanie odbitek. Prace były zaopatrzone w streszczenia w języku rosyjskim i jednym zachodnio-europejskich.

W ciągu 1950 r. ukazały się 4 zeszyty kwartalnika obejmujące 23 prace (564 str.).

Niestety, czas powołania pisma do życia wypadł na okres przemian nie zawsze korzystnych dla nauki w Polsce. Przygotowany i złożony już piąty zeszyt pisma przeleżał w Państwowych Wydawnictwach Rolniczych i Leśnych w ciągu roku i ukazał się dopiero w końcu 1952 r. jako ostatni zeszyt samodzielnego Polskiego Archiwum Weterynaryjnego. Zawierał on 6 prac (120 str.) Zeszyt ten stanowił jednocześnie cały rocznik 1952 Archiwum redagowany przez Komitet Redakcyjny, w skład którego wchodził: *R. Hoppe, W. Stefański, A. Stryszak, H. Szwejkowski, A. Trawiński, A. Zakrzewski* i *K. Millak* jako sekretarz redakcji.

Po przewlekłych i uciążliwych pertraktacjach prowadzonych przez Komitet Organizacyjny PTNW z Centralnym Instytutem Rolniczym, w ramach Roczników Nauk Rolniczych utworzona została nowa Seria E —

Weterynarii. Pierwszy zeszyt tej serii, tomu 66, jako wydawnictwa ciągłego, wyszedł w drugiej połowie 1953 roku pod redakcją H. Szwejkowskiego jako redaktora serii i pod egidą Centralnego Instytutu Rolniczego. Weszły do niego materiały już przygotowane do następnych zeszytów zamkniętego Archiwum.

W ciągu lat 1953—1958 ukazywały się przeciętnie po dwa zeszyty rocznie o objętości 9—17 arkuszy wydawniczych, zamknięte w tomach 66, 67 i 68 Roczników Nauk Rolniczych.

W 1956 r. Roczniki przeszły pod egidę Polskiej Akademii Nauk — Komitetu Nauk Rolniczych, a od 1957 r. — Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych. Po Październiku, rozpoczynając od tomu 68 zeszyty weterynaryjne Roczników zostały znaczone nadrukiem: Dawniej — Polskie Archiwum Weterynaryjne.

W 5 zeszytach Polskiego Archiwum Weterynaryjnego i w 12 zeszytach kontynuującego je wydawnictwa ukazywały się prace oryginalne wykonane w Instytucie Weterynarii i wszystkich innych polskich weterynaryjnych ośrodkach naukowych. Ogółem od 1951 do 1958 r. ukazało się 130 prac. Wiele z nich cennych dla nauki i praktyki weterynaryjnej.

W 1959 r. wydawnictwo wychodziło nadal w swej końcowej postaci.

4. Wydawnictwa uczelniane ciągłe

Do publikowania prac z zakresu weterynarii dość szeroko były wykorzystywane wydawnictwa archiwalne ciągłe powoływane przez poszczególne uczelnie wielowydziałowe, w skład których wchodziły wydziały weterynaryjne. Wydawnictwem takim powstałym najwcześniej i o bogatym dorobku było wydawnictwo ciągłe — Roczniki, później przemianowane na *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin-Polonia. Dział (Sectio) DD tych Roczników był przeznaczony dla medycyny weterynaryjnej.

Roczniki były prowadzone na dobrym poziomie archiwalnym i zaspokajały potrzeby przede wszystkim młodego, ruchliwego i intensywnie pracującego lubelskiego ośrodka naukowego oraz udzielały miejsca między innymi pracom Instytutu Weterynarii w Puławach i jego oddziałów.

Do 1958 r. ukazało się 11 tomów działu DD, przy czym ostatni tom XI — 1956 r. był oznaczony rokiem wydania 1958. Dział DD redagował Z. Finik.

Ogółem ze wszystkich dziedzin nauk weterynaryjnych, reprezentowanych na Uniwersytecie MCS, a później w Wyższej Szkole Rolniczej w Lublinie, w dziale DD Roczników ukazało się sto kilkadziesiąt prac wykonanych przeważnie w pracowniach Wydziału Weterynaryjnego tych uczelni. Wniosły one poważny dorobek do polskiej nauki weterynaryjnej.

Poza lubelskim wydawnictwem ciągłym, od 1957 r. wychodziły Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu. Z zeszytów, które ukazały się do 1958 r. łącznie — cztery były przeznaczone dla działu Weterynarii; redagował je M. Cena. Podobne zeszyty weterynaryjne były przewidziane w ramach wydawnictwa ciągłego — Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

5. Biuletyn Instytutu Weterynarii w Puławach

Instytut Weterynarii w Puławach od 1957 r. rozpoczął wydawnictwo kwartalne pod nazwą wymienioną w tytule. Przeznaczeniem wydawnictwa było publikowanie prac własnych Instytutu lub ich streszczeń w jednym z języków obcych.

Pierwszy numer oznaczony datą „styczeń—marzec 1957” zawierał streszczenia w języku polskim prac Instytutu, które zostały wykonane lub opublikowane w 1956 r. oraz kronikę Instytutu. Od drugiego numeru począwszy umieszczane były wyłącznie w języku angielskim skróty prac oryginalnych oraz streszczenia prac wykonanych w Instytucie, już opublikowanych w innych wydawnictwach.

W 1957 r. wyszło 3 zeszyty, w 1958 — 2 zeszyty o objętości 1,5 — 2 ark. druku. Pismo redagował Tadeusz Żuliński wicedyrektor Instytutu do spraw naukowych.

6. Czasopisma i wydawnictwa ciągłe z dziedzin wiążących się z weterynarią

W zakresie publikowania prac polskich ośrodków nauki weterynaryjnej, w miarę rozwoju tych ośrodków i ich produkcji, zaznaczyła się tendencja, aby wydawnictwa weterynaryjne wykorzystywać zwłaszcza do umieszczania prac możliwie blisko kontaktujących z praktycznym zastosowaniem nauki i prac teoretycznie uzasadniających to zastosowanie praktyczne. Były to prace z zakresu patologii szczególnej chorób zwierzęcych i chirurgicznych, infekcyjnych i inwazyjnych, ich etiologii, diagnostyki, patogenetyki i anatomii patologicznej oraz terapii, prace z zakresu fizjologii i patologii rozrodu, farmakologii, toksykologii, inwazyjologii, zoohigieny, zootechniki, higieny produktów zwierzęcych. Natomiast prace z zakresu anatomii, fizjologii, biochemii, mikrobiologii, zoologii, parazytologii, patologii ogólnej, terapii doświadczalnej, biologii ogólnej wychodzące z pracowni ośrodków naukowych weterynaryjnych — uważano za wskazane umieszczać w odpowiednich wydawnictwach specjalistycznych, poświęconych poszczególnym gałęziom nauki.

Przyjmowano, że przez taki układ prace, trafiając do środowisk najbardziej w nich zainteresowanych, będą osiągać swoje przeznaczenie.

Stosowanie tej zasady, choć pozornie zmniejszało ciężar dorobku naukowego ogłaszanego w wydawnictwach weterynaryjnych, mówiło jednak dobitnie o bezpośrednim wkładzie pracowników weterynaryjnych w dorobek tych gałęzi nauki, którym były poświęcone dane wydawnictwa. Zaznaczyło się to zwłaszcza w dziedzinie parazytologii, w której do obok ośrodków weterynaryjnych odegrał w latach powojennych szczególnie wydatną rolę. Również prace z zakresu mikrobiologii wykonane w ośrodkach weterynaryjnych wchodziły często na łamy wydawnictw mikrobiologicznych.

Poza wydawnictwami własnymi przez weterynaryjnych pracowników nauki szeroko były wykorzystywane liczne polskie i obce wydawnictwa specjalistyczne.

Do zespołu polskich wydawnictw wykorzystywanych w ten sposób w latach 1945—1958 należały: *Folia Morphologica*, *Acta Theriologica*, *Acta Biochemica*, *Acta Biologiae Experimentalis*, *Acta Parasitologica*, *Wiadomości Parazytologiczne*, *Medycyna Doświadczalna i Mikrobiologia*, *Patologia Polska*, *Farmacja Polska*, *Endokrynologia Polska*, *Biuletyn Instytutu Medycyny Morskiej w Gdańsku* (dawniej — *Bulletin of the Institut of Marine and Tropical Medic'n — Medical Academy in Gdańsk*), *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, *Wiadomości Archeologiczne*, *Przegląd Hodowlany*, *Przegląd Rolniczy*, *Postępy Nauk Rolniczych*, *Gospodarka Mięsa*, *Pszczelnictwo Współczesne*, *Pasieka* i inne.

7. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych

Zatwierdzenie w 1952 r. przez władze państwowe statutu Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych pozwoliło mu rozwinąć szerszą pracę. VII Ogólne Zebranie Administracyjne Towarzystwa odbyte w styczniu 1955 r. wypowiedziało życzenie możliwie wyczerpującego informowania członków o pracach Towarzystwa. W związku z tym Zarząd Główny PTNW w 1955 r. powołał do życia wydawnictwo ciągłe — *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych* w celu doprowadzenia do wiadomości członków stanu i działalności Towarzystwa. Biuletyn stanowiły zeszyty maszynopisu powielanego, ukazujące się 1—2-krotnie w ciągu roku. Zawierały one sprawozdania z Ogólnych Zebrań Administracyjnych Towarzystwa, ważnych sesji i konferencji, rozszerzonych zebrań Zarządu Głównego, spisu członków Towarzystwa i informacji z zakresu życia naukowego.

W latach 1955—1958 ukazało się pięć zeszytów Biuletynu pod redakcją *K. Millaka*.

8. Życie Weterynaryjne

Sprawa utworzenia izb lekarsko-weterynaryjnych w Polsce, która niezwykle animowała środowisko weterynaryjne w okresie międzywojennym, a od 1926 r. znajdowała wyraz w projekcie statutu opracowanym przez *Szczepana Gracza* (1888 — 1942), doczekała się wreszcie rozwiązania po drugiej wojnie światowej. Dekret z dnia 6.VI.1945 r. zawierał uchwałę Rządu o stworzeniu Izby Lekarsko-Weterynaryjnej, jako organu samorządu zawodowego lekarzy weterynaryjnych w Polsce. Upłynął jednak jeszcze czas pewien zanim wyszły rozporządzenia wykonawcze do dekretu, zorganizowały się zarządy Izby Naczelnej i Izb Okręgowych, a praca izb rozwinęła się należycie.

Izba po zorganizowaniu się żywo odczuła potrzebę sprawnej łączności z rozrzuconymi po całym terenie państwa członkami zawodu, potrzebę obrony interesów zawodu reprezentowanego przez siebie i oddziaływania na sprawne wypełnianie zadań włożonych na służbę weterynaryjną odbudowującego się państwa. Toteż zgodnie z uchwałą Izby Naczelnej z dn. 1.XI.1947 r. przystąpiono z początkiem 1948 r. do wydawania *Biuletynu Naczelnej oraz Okręgowych Izb Weterynaryjnych*, jako miesięcznika, organu urzędowego tych izb pod redakcją *Aleksandra Dziżyńskiego*. Do Komitetu Redakcyjnego weszli: *R. Hoppe*, *K. Krysiak* i *J. Kulczycki*.

Miesięcznik ten już w maju 1948 r. na podstawie uchwały Walnego Zebrania Delegatów okręgowych izb lekarsko-weterynaryjnych z dn. 17. IV. 1948 r. został przemianowany na *Życie Weterynaryjne*. Redakcja jako motyw zmiany nazwy podała chęć nawiązania do tradycji weterynaryjnej ruchu społeczno-zawodowego w okresie międzywojennym. Zeszyt pierwszy odrodzonego *Życia* był oznaczony numerem 5—6 (bieżącym Biuletynu) z maja-czerwca 1948 r. oraz rokiem XXIII wydawnictwa. W październiku 1948 r. do Komitetu Redakcyjnego weszli dodatkowo — *J. Lipiński*, *Cz. Marański*, *F. Nagórski* i *E. Żarnowski*.

Pismo wychodziło w formacie *in quarto* i zawierało artykuły zawodowo-społeczne, prace historyczne, sprawozdania i komunikaty izb, dział urzędowy i kronikę.

W kwietniu 1949 r. ustąpił redaktor *A. Dziżyński*, na którego miejsce został powołany *Jan Hay*. Poza tym wiele pracy i starań wkładał odtąd w *Życie Weterynaryjne* *Czesław Marański*.

W końcu 1950 r. został zapoczątkowany w piśmie dział popularyzacji wiedzy weterynaryjnej przez umieszczenie pierwszych sześciu wyróżnionych pogadanek przeznaczonych do wygłaszania w gromadach, państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach pro-

dukcyjnych. Zaznaczyło się jednocześnie szersze publikowanie przedruków z prasy weterynaryjnej Związku Radzieckiego i wprowadzenie artykułów o treści politycznej.

W 1952 r. czasopismo zmieniło wygląd zewnętrzny i powróciło do wprowadzonego już przed wojną formatu akademickiej ósemki. Zaczął się również ukazywać osobny dział — Przegląd prasy i wydawnictw. Pismo ustabilizowało się, osiągnęło dobrze przemyślany układ, zappełniło licznymi artykułami o charakterze fachowo-praktycznym, zawodowym, popularyzacyjnym, informacyjnym i stało się placówką czasopiśmienniczą spełniającą misję nader pożyteczną w ramach służby i zawodu weterynaryjnego w Polsce.

Grudniowy numer *Życia Weterynaryjnego* 1952 r. był jednak ostatnim. Czasopismo zostało zamknięte z dotkliwym uszczerbkiem dla sprawy rozwoju i popularyzacji weterynarii w kraju.

9. Biuletyn Weterynaryjny

Po przełomie październikowym Sekcja Służby Weterynaryjnej Stowarzyszenia Naukowo-Technicznego Inżynierów i Techników Rolnictwa (SITR) rozpoczęła wydawać *Biuletyn Weterynaryjny*, jako wydawnictwo ciągle w postaci maszynopisu powielanego. Pierwszy numer ukazał się w lutym 1957 r. Biuletyn był namiastką zamkniętego w 1952 r. *Życia Weterynaryjnego*, w które Biuletyn miał się w możliwie krótkim czasie przetrwać, zgodnie z intencjami organizatorów. Zadaniem Biuletynu było przyczynienie się do odnowienia weterynaryjnego ruchu społeczno-zawodowego, zamarłego w latach 1952 — 1955.

Komitet Redakcyjny stanowili: *Jan Grochowski, Cz. Marański, Zofia Markiewiczowa, Stefan Samól i Zbigniew Wojtatowicz*.

Biuletyn zawierał sprawozdania z zebrań i konferencji w sprawie reorganizacji służby weterynaryjnej w państwie, przemówienia sejmowe, problemowe artykuły zawodowo-społeczne i wiadomości z terenu.

Do końca 1957 r. pod egidą SITR wyszło 7 numerów wydawnictwa. Od 1958 r. Biuletyn przeszedł pod egidę wskrzeszonego w końcu 1957 r. *Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych*. W 1958 r. wyszło dwa numery Biuletynu. W numerze drugim poza treścią zawodowo-społeczną zostały wprowadzone artykuły naukowo-praktyczne.

Biuletyn Weterynaryjny SITR a później Biuletyn *Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych* prowadził sekretarz generalny *Zrzeszenia Czesław Marański*.

10. Stan prasy weterynaryjnej w 1958 r.

W 1958 r. ukazywały się następujące weterynaryjne czasopisma i wydawnictwa ciągle:

1. Seria E — Dawniej Polskie Archiwum Weterynaryjne — Roczników Nauk Rolniczych — wydawnictwo ciągle archiwalne. Warszawa. Rok założenia 1951.

2. *Medycyna Weterynaryjna* — miesięcznik naukowo-praktyczny. Lublin. Rok zał. 1945.

3. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych* — wydawnictwo ciągle powielane. Warszawa. Rok. zał. 1955.

4. *Biuletyn Weterynaryjny* — wydawnictwo ciągle powielane *Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych*. Warszawa. Rok zał. 1957.

5. *Sectio DD. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin-Polonia. Wydawnictwo ciągle. Rok zał. 1946.

6. *Dział Weterynaryjny Zeszytów Naukowych Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu*. Wydawnictwo ciągle. Rok zał. 1957.

7. *Biuletyn Instytutu Weterynarii w Puławach*. Wydawnictwo kwartalne referatowe. Rok zał. 1957.

VI. OGÓLNY POGLĄD NA DZIEJE POLSKIEJ PRASY WETERYNARYJNEJ W CIĄGU PRAWIE SIEDEMDZIESIĘCIOPIĘCIOLETNIEGO OKRESU JEJ ISTNIENIA

Polskie czasopiśmiennictwo weterynaryjne powstało stosunkowo dość późno. Wiąże się to z klęskami politycznymi i rozbiorem Polski.

Od chwili swojego powstania było ono tworzone niemal wyłącznie wysiłkami samego zawodu weterynaryjnego, przy nader nikłym, a często żadnym zainteresowaniu ze strony państwa. Sytuacje polityczne i wojny światowe utrudniały rozwój i ciągłość wydawnictw lub nawet powodowały ich upadek, zmuszając do porównego rozpoczynania sprawy od podstaw.

Pierwsza polska weterynaryjna placówka czasopiśmiennicza — lwowski *Przegląd Weterynaryjny* — w kraju podzielonym na trzy zabory została powołana do życia w 1886 r. ofiarnym wysiłkiem najlepszych sił w zawodzie (*Barański, Szpilman, Królikowski, Kubicki, Littich, Kadyi*). Placówka ta poprzez kordony związała rozproszone szeregi Polaków — lekarzy weterynaryjnych. Opierała się ona jedynie na skromnych możliwościach materialnych Galicyjskiego Towarzystwa Weterynaryjnego i nikłych wpływach za prenumeratę (355 prenumeratorów w 1910 r.), przesączających się z trudem przez granice nieraz z bardzo oddalonych terytoriów państw zaborczych. *Przegląd*, jedyny przed pierwszą wojną reprezentant polskiej prasy weterynaryjnej, nie znajdował opieki ze strony rządu centralnego w Wiedniu ani rządu krajowego we Lwowie.

Lata pierwszej wojny wstrząsnęły podstawami tej placówki. Dziesięć lat trwało milczenie pisma albo jego ciężka niemoc (1914 — 1924). Powróciło ono do sił znów dzięki społecznemu wysiłkowi zawodu weterynaryjnego

Małopolski, przy minimalnej tylko pomocy państwa.

Inicjatywą i wysiłkiem zawodu i jednostek z nim związanych rozwinął się w Drugiej Rzeczypospolitej szereg nowych placówek czasopiśmienniczych — Wiadomości Weterynaryjne, Higiena Produktów Zwierzęcych, Życie Weterynaryjne i inne — i osiągnął wysoki poziom rozwoju przy nikłym zainteresowaniu i pomocy ze strony państwa. Służyły one dobrze społeczeństwu, państwu i zawodowi. Czasopiśmiennictwo budowane pieczołowicie i stosunkowo szeroko rozbudowane upadło we wrześniu 1939 r. razem z państwem.

Po latach milczenia w okresie okupacji przystąpiono znów do odbudowy.

Tym razem zaledwie nieliczne, wydawało się utrwalone przed wojną wydawnictwa — Życie Weterynaryjne, Wojskowy Przegląd Weterynaryjny — i to tylko czasowo — udało się wznowić. Tradycja wydawnicza polskiego czasopiśmiennictwa weterynaryjnego, tak cenna i którą tak chlubią się narody inne, została przerwana.

Z inicjatywy zawodu, tym razem ośrodka lubelskiego, utworzyła się zupełnie nowa rzecz — miesięcznik Medycyna Weterynaryjna. Wielkim wysiłkiem jednostek ze środowiska zawodowego rozwijała się ona i rosła w placówkę poważną potykając się z ogromnymi trudnościami. Podjęte przez ośrodek stołeczny prace nad powołaniem do życia czasopisma archiwalnego i organu zawodowego, choć zrealizowane początkowo, uległy zwichnięciu (Polskie Archiwum Weterynaryjne) lub zamknięciu (Życie Weterynaryjne), trafiając na nieprzychylny okres w życiu odradzającego się po klęskach państwa.

Okres po Październiku wprowadził zmiany w stosunek państwa do nauki, administracji i zawodu weterynaryjnego. W stosunku do prasy weterynaryjnej zaznaczyło się to wprowadzeniem w 1957 r. nadruku — Dawniej Polskie Archiwum Weterynaryjne — na zeszytach Serii Weterynarii Roczników Nauk Rolniczych, powstaniem Biuletynu Weterynaryjnego, jako tymczasowego rzeczownika wskrzeszonego Zrzeszenia Lekarzy Wet., przejściem miesięcznika Medycyny Wet. pod auspicje Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych, którego stał się organem. Czynnione były próby odrodzenia pisma społeczno-zawodowego — Życia Weterynaryjnego, jako organu Zrzeszenia.

Przed prasą weterynaryjną stoi odpowiedzialne zadanie wydatnego przyczynienia się do odbudowy i rozwoju dobrobytu społecznego przez publikowanie spostrzeżeń i badań prowadzonych w pracowniach weterynaryjnych, propagandę i popularyzację zdobytych wiedzy i wpływ na ulepszenie form ich zastosowania do potrzeb społeczeństwa i państwa. Należy

wyrazić ufność, że praca nad realizacją tych zadań znajdzie przychylną opiekę ze strony władz państwowych.

Piśmiennictwo i źródła

- 1) Edwards J. T.: The Veterinary Press: Its Evolution and Present Trends. The Vet. Record 1948 vol. 60 nr 42, s. 498—502. 2) Gajewski St.: Pół wieku Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych w Małopolsce. Przgl. Wet. wydanie jubil. Lwów 1936, s. 23—65. 3) Guzek W.: Skoordynowanie zadań polskiej prasy weterynaryjnej. Koreferat. Ks. Pam. III powsz. Zj. P.L.W. Dział nauk Tem. progr. 12, s. 14—17. Lwów 1926. 4) Kaliński E.: Spis lekarzy wet. w Rzplitej Polsk. Warszawa 1923, s. 96. 5) Koropow W. M.: Istoria wietierinarii w SSSR. Moskwa 1954. 6) Księga Pamiątk. III Powsz. Zj. Pol. Lek. Wet. Cz. I. Przebieg Zjazdu. Lwów 1926, s. 63—64. 7) Leclairche E.: Une Revue vétérinaire slave. Revue Gén. de Méd. Vét. 1932 nr 490, s. 645—647. 8) Leclairche E.: Histoire de la médecine vétérinaire. Toulouse 1936, s. 803. 9) Lis A. Lekarzy i Aptekarzy w Królestwie Polskim w 1839 roku. Warszawa. 10) Łabędź M.: Skoordynowanie zadań polskiej prasy weterynaryjnej. Koreferat. Ks. Pam. III Pow. Zj. P.L.W. Dział nauk Tem. progr. 12, s. 17—18. Lwów 1926. 11) Millak K.: Skoordynowanie zadań polskiej prasy weterynaryjnej. Refer. główny. Ks. Pam. III Pow. Zj. P.L.W. Dz. nauk. Tem. progr. 12, s. 1—3. Lwów 1926. 12) Millak K.: Polska prasa weterynaryjna, jej zadania i dalszy rozwój. Ks. Pam. XII Zj. Lekarzy i Przyrz. Polsk. Cz. II, s. 341, Warszawa 1926. 13) Millak K.: Rozwój polskiej prasy weterynaryjnej 1918—1928. Wiad. Wet. 1928, nr 100, s. 531—536. 14) Millak K.: Sur la question d'un organe périodique de l'Union des Vétérinaires Slaves. Jugoslovenski Veterinarski Glasnik 1932. Zverolekarski Obzor 1932 i Wiad. Wet. 1932 nr 139, s. 81—88. 15) Millak K.: Pięćdziesięciolecie Przeglądu Weterynaryjnego. Wiad. Wet. 1936 nr 191, s. 215—218. 16) Millak K.: Powstanie i początki Unii Lekarzy Weterynaryjnych Słowiańskich. Życie Wet. 1939, nr 1—2. Osob. odb., str. 18. 17) Millak K.: Ośrodek Warszawski w historii polskiej nauki weterynaryjnej (3. Czasopiśmiennictwo naukowe). Życie Wet. 1950 nr 11—12. Os. odb., s. 30—36. 18) Millak K.: Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych. Kwartaln. Historii Nauki i Techniki 1957 nr 2, s. 293—327. 19) Millak K.: Towarzystwa i czasopiśmiennictwo weterynaryjne. Rozdz. XII. Historia lecznictwa zwierząt w Polsce A. Perenca. Wyd. II Wrocław 1958 Warszawa, s. 425—427. 20) Perenca A.: Wpływ ducha polskiego na rozwój weterynarii w krajach słowiańskich. Przgl. Wet. wyd. jubil. 1936, s. 3—10. Lwów. 21) Runge S.: Skoordynowanie zadań polskiej prasy weterynaryjnej. Koreferat. Ks. Pam. III Pow. Zj. P.L.W. Dz. nauk. Tem. progr. 12, s. 8—11. Lwów 1926. 22) Spis lekarzy weterynaryjnych Rzplitej Polskiej. Wyd. Min. Roln. i R.R. Warszawa marzec 1939, s. 151. 23) Stutzki H., Die Geschichte und Entwicklung der deutschen tierärztlichen Zeitschriften. Inaug. Dissert. Berlin 1937. 24) Szabłowski J.: Setny numer Wiadomości Weterynaryjnych. Wiad. Wet. 1928 nr 100, s. 537—542. 25) Szwejkowski H.: Wiadomości Weterynaryjne 15.VI.1919—15.VI.1939. Wiad. Wet. 1939 nr 227, s. 206—210. 26) Zakrzewski A.: Skoordynowanie zadań polskiej prasy weterynaryjnej. Koreferat. Ks. Pam. III Pow. Zj. P.L.W. Dz. nauk. Tem. progr. 12, s. 11—14. Lwów 1926. 27) Zakrzewski A.: Z dziejów Przeglądu Weterynaryjnego. Przgl. Wet. wyd. jubil. Lwów 1936, s. 11—22. 28) Zakrzewski A.: Wspomnienia o zmarłych redaktorach Przeglądu Weterynaryjnego. Przgl. Wet. wyd. jubil. Lwów 1936, s. 69—71, 77—79, 83—84. 29) Zurnal Wietierinarnoj Meditsiny 1841. Petersburg.

- 30) Biuletyn Medyków Weterynaryjnych, Warszawa—Lwów 1939 nr 1—3. 31) Biuletyn Naczelnej Izby oraz Okręgowych Izb Lekarsko-Weterynaryjnych 1948 nr 1—4. Warszawa. 32) Biuletyn Polskiego Towarzystwa Nauk Weterynaryjnych, Warszawa 1955—1958 nr 1—5. 33) Biuletyn Weterynaryjny (SITR) i Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych Warszawa 1957 nr 1—7 1958 nr 1—2. 34) Higiena Produktów Zwierzęcych. Warszawa 1936—1939 nr 1—22. 35) Medycyna Weterynaryjna. Lublin 1945—1958. 36) Pamiętnik Warszawskiego Towarzystwa Weterynaryjnego, Warszawa 1910—1914. 37) Pamiętniki Polskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych 1909—1930. Warszawa 1926—1930. 38) Pamiętniki Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego Wydziału Weterynaryjnego. Warszawa 1937—1938. 39) Polskie Archiwum Weterynaryjne. Warszawa 1951—1952. 40) Przegląd (Weterynaryjny) Weterynaryjny. Lwów 1881—1939. 41) Rozprawy Biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli. Lwów 1923—1939. 42) Sectio DD (Medicina veterinaria). Annales Univ. MCS. Lublin 1946—1956. 43) Seria E Weterynaria — Dawniej — Pol. Arch. Wet. Roczniki Nauk Rolniczych. Warszawa 1953—1958. 44) Sprawozdania Venedii dorpackiej za 1907—1913—1914. Wilno 1913 i 1914. 45) Weterynaria Współczesna. Warszawa 1934—1939 i Dział weterynaryjny Medycyny Współczesnej. Warszawa 1942—1943. 46) Wiadomości Weterynaryjne. Warszawa 1919—1939 nr 1/229. 47) Wojskowy Przegląd Weterynaryjny. Warszawa 1930—1956. 48) Zeszyty Naukowe WSR we Wrocławiu. Wrocław 1957—1958. 49) Życie Weterynaryjne. Warszawa 1926—1952.